

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Honoré de Balzac

•

Albay Chabert

Varlık Yayınları, Sayı: 1567
Sertifika No: 44272
1. basım: İstanbul, Kasım 2019

Le Colonel Chabert

© Çeviri hakkı: Yaşar Nabi Nayır varisleri
Tüm hakları saklıdır.

ISBN 978-975-434-650-3

Kapak tasarımı: Varlık Yayınları

Baskı: Pasifik Ofset Limited Şirketi
Cihangir Mah. Güvercin Cad. Baha İş Merk. A Blok No 3/1 Z. Kat
Avcılar İstanbul / Tel: 212-412 17 77
Matbaa Sertifika No: 44451

VARLIK YAYINLARI A.Ş.

Perpa Ticaret Merkezi B-Blok Kat: 5 No: 484 Şişli İstanbul

Tel: 212-221 31 71 - Faks: 212-320 06 46

e-posta: siparis@varlik.com.tr – varlik@varlik.com.tr

www.varlikonline.com – www.varlik.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Honoré de Balzac

Albay Chabert

Fransızca aslından çeviren:
YAŞAR NABİ NAYIR

VARLIK

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BALZAC VE ESERLERİ

Honoré de Balzac, 20 Mayıs 1799'da Fransa'nın Tour şehrinde doğdu. Bir çiftçi ailesinden çıkmış olan babası isminin başına asalet işareti olan "de" unvanını kendisi eklemişti. Küçük Honoré'nin de benimseyeceği ve bütün hayatınca kullanacağı bu "de", hak edilmiş olmadığından ileride düşmanlarının kendisiyle alay etmelerine vesile olacaktı.

1746'da doğmuş olan babası Bernard-François-Blassa, kendi babasının çiftliğinde tarım işlerinde çalışmış, köyünün papazından ders aldıktan sonra Paris'e giderek orada hukuk bilgilerini ilerletmiş ve Krallık Meclisi'nde kâtip payesini elde etmişti. 1819 yılında emekliye ayrıldı ve servetini zararlı işlerde eritince ailesiyle birlikte Villeparisis kasabasına yerleşti. Burada toplumsal sorunlar hakkında incelemeler kaleme alarak bir köşeye yığmakla vakit geçiriyordu. Bununla birlikte edebiyatı ve özellikle romanları hor görüyor ve zararlı sayıyordu. Yüz yaşma kadar yaşamak arzusu ve azminde olan bu ihtiyar, elli yaşındayken on sekizindeki Parisli bir genç kızla, matmazel Sallember ile evlendi. Zekâsını babasından almış olan küçük Honoré'de anlatı yeteneğini ve hevesini uyandıran annesi, aslında çok sinirli ve dayatmacı bir kadındı. Balzac sonraları, annesinin sesini ne zaman işitse titrediğini itiraf edecekti.

22 haziran 1807'de küçük Honoré'yi Vendôme'daki Oratoiens kolejine vermişlerdi. Üç yüz öğrencisi olan bu kolejde on

iki yaşına kadar, dört yıl kaldı. Okul son derece sıkı bir disiplin altındaydı ve eğitimde köhnemiş yöntemler kullanılıyordu. Honoré burada sıkılıyor, başarılı olamıyor, tembel ve sıradan bir öğrenci sayılıyordu. Derslerine çalışmıyor, verilen ödevleri yapmıyordu. Buna karşılık, daha o yaşta kendi kendine yazı yazmaya başlamıştı. Çekmecesini karaladığı kâğıtlarıyla dolduruyordu. Yaşından umulmayacak bir cüretle *Traité de la volonté* (İrade Üzerine) adını verdiği eseri, hocası olan rahip elinden alarak yok etmişti. İlk çocukluk denemelerinden birine konu olarak, hayret edilecek bir güçle sahip olduğunu ileride kanıtlayacağı bu özelliği seçmesi oldukça anlamlıydı. Derslerinden ve ödevlerinden esirgediği bütün zamanını, okul kitaplığından alarak gizlice okuduğu kitaplara ayırıyor, ne bulursa okuyordu. Sözlükleri karıştırmaktan “inanılmayacak zevkler” duyduğunu söylemiyor muydu? Sözcükler onu büyülüyor, çocuk düşlerine yeni ve geniş ufuklar açıyordu. Bu kitaplardan esaslı ve sistemli bir kültür değilse de, belleğinde pek güzel sıralamasını bildiği pek çok bilgi edinecekti.

Ailesinin yanına döndüğünde, bu aşırı okumanın verdiği sersemlikle âdeta bir uyurgezer haline gelmişti. Ama evinde dinlenince bu hal yavaş yavaş geçti ve yerini, artık hiç peşini bırakmayacak olan, büyük adam olma tutkusuna bıraktı.

Ailesi o sıralarda Paris’e taşındı. Babası onu Lepitre adında, tanıdığı bir adamın pansiyonuna yerleştirdi.

1816’da burada lise öğrenimini bitirdikten sonra Sorbonne üniversitesine devam etti. Papaz okulunun tembel ve hevesiz öğrencisi, en ünlü edebiyat adamlarının verdiği derslerden büyük bir heyecan içinde dönüyordu. Aynı zamanda Gulllot-Merville adında bir hukukçunun bürosunda kâtip olarak çalışıyordu. *Albay Chabert* hikâyesinin Derville’ini yaratırken, ilk patronunu örnek almıştı. Büyük romancı, bütün hukukçuları

şasırtan adliye ve hukuk bilgilerini işte bu bürodaki çalışmaları sırasında edindi.

Honoré, yirmi yaşına gelinceye kadar babasının kendisine hep küçük çocuk muamelesi yaptığından, pek az para verdiğinden yakınıyordu. Sonsuz tutkularına gem vuran bu yoksulluk, büyük bir edebiyatçı olarak üne ve paraya bir an önce kavuşma hırsını kamçılıdı. Babası onu iyi bir noter yapmak istediğini söyleyince, edebiyatçı olmaya kesin kararlı olduğu cevabını verdi.

Ailesi, bu tembel ve yeteneksiz çocuğun hayatta hiçbir şey olamayacağını düşünüyordu. Ama Honoré'nin direnmesi ve kesin vaatleri karşısında, aile tekrar Villeparisis'e dönerken, babası iki yıl süreyle onu Paris'te bırakmaya razı oldu. Ama ailesi edebiyatçı olma isteğini ayıp saydığından, kimseye görünmemesini, bir yere çıkmamasını şart koşmuştu. Herkese çocuklarının hava tebdilinde olduğunu söyleyeceklerdi.

Kenar mahallelerden birinde yıllığı altmış franga köhne bir oda tutmuşlardı. Açlıktan ölmemesine ancak yetecek kadar bir para veriyorlardı. Buna karşılık, iki yıl içinde onu zenginliğe ve üne kavuşturacak eseri ortaya koyması gibi ağır bir şart koşmuşlardı. Daha yeni yazmaya başlayan bir adamdan iki yılda üne ve servete kavuşmasını beklemenin, ondan bir mucize istemekle eşdeğer olduğunu ailesi kavrayamıyordu.

Tavan arasındaki mezara benzeyen odasında Balzac on beş aydan fazla kaldı. Bu daracık odada mobilya namına hasırı dökmüş bir iskemle, topal bir masa ve kötü bir kerevetten başka bir şey yoktu. Genç adam burada yazın sıcaaktan bunalıyor, kışın soğuktan titriyordu. Kız kardeşi Laure'a yazdığı mektupta ayakları üşüdüğü için ondan eski bir atkı göndermesini rica etmişti. Biraz ekmek, biraz süt, biraz pastırma gündelik gıdasını teşkil ediyordu. Sabaha kadar yaktığı lambasının gazı ona yediği ekmeğe kadar pahalya mal oluyordu. Odasını kendisi düzeltiyor,

temizliyor, sık sık çamaşır yıkatmak masrafından kurtulmak için fanila gömlek giyyordu; suyunu satın almıyor, kendi eliyle gidip çeşmeden dolduruyordu. Ama halinden en küçük bir şikâyetle bulunmuyor, yoksunluklarını ülküsünün büyüklüğünden gelen bir sabırla karşılıyordu.

Balzac'ın ilk çalışma yılları ve ilk yazıları, sonradan kanıtlayacağı edebi dehasıyla taban tabana zıt beceriksizliklerle doluydu. İlk eseri için yeteneğine ve zamanına uymayan bir yol izleyerek, bir trajedi yazmak istemişti. Böylece ünü ve alkışları daha kolay toplayabileceğini umuyordu. Bir yandan da *Coqsigrue* adında bir roman tasarlamış, ama kendisini henüz roman yazacak güçte görmediği için, bu tasarısının gerçekleşmesini sonraya bırakarak trajedisine girişmişti. İngiliz tarihinin ünlü devlet adamını konu edinen trajedinin adı *Cromwell*'di. Ama bu anlamsız ve kötü eserini yazmakla vakit kaybederken bir yandan da çevresini inceliyor ve izlenimlerini belleğine yerleştirerek büyük eserinin malzemesini zenginleştirmekten geri kalmıyordu.

1820 nisanında ailesinin yanına, Villeparisis'e döndü. Bitirmiş olduğu eseri getiriyordu. Bu tragedyanın okunması için ailesi dostlarını davet etti. Balzac eserini okumaya koyuldu. Ama hazır bulunanlar üzerinde pek soğuk bir etki bıraktığını görünce devam edemedi. Eseri bir edebiyat öğretmeni olan Andrieux'ye gösterdiler. Profesör, genç adamın tragedya yazarak vakit kaybetmiş olduğunu söyledi. Honoré bu acı yargı karşısında umutsuzluğa kapılmadı. Kendi kendine, "demek tragedya benim saham değilmiş" dedi ve "ya bir şaheserle işe başlamalı, ya da gebermeliyim" diye düşündü. Ne var ki şaheserin doğması için daha uzun zaman beklemesi gerekeceğini bilmiyordu.

Ailesinin yanma döndükten sonra Honoré'nin tekrar Paris'e gitmesine izin verilmedi. Paris'te kalmasından kendisine bir hayır gelmeyeceğine artık iyiden iyiye kanaat getirmişlerdi. Balzac,

Villeparisis'de mükemmel yiyip içtiği, rahat yaşadığı halde Paris'teki hayatını özlüyordu.

İşte bu sıralarda ilk romanlarını yazmaya başladı. Ama hayal kırıklığı burada da kendini gösterecekti. İlk eserlerinin kendisini ünlü ve zengin biri yapacağını ummuştı. Paraya ihtiyacı vardı ve ilk eserlerini yazarken bu para hırsıyla işe girişmişti. Acele yazıyor, hatta işini kolaylaştırmak için başka yazarlarla işbirliği yapmaktan çekinmiyordu. Ama bu şekilde ortaya konan eserlerin kötülüğünü kendisi de fark ediyor ve bunlara imzasını atmayarak sanata olan saygısını kanıtlıyordu.

Kız kardeşine göre, beş yıl içinde kırktan fazla cilt yazmıştı. Bu rakam abartılı olsa dahi, bugün, uzmanlarca bile bilinmeyen birçok eser yazmış ve yazılmasına katkıda bulunmuş olduğu kesindir. 1822 ile 1825 arasında sekiz eserin kendi kaleminden çıkmış olduğu bilinir. Yazar bunları, Lord Rhooone, A. de Viellerglé, Horace de Saint-Aubin gibi takma adlarla yayınlamış ve kendi eseri olduklarını kabul etmeye hiçbir zaman yanaşmamıştı. Bu çalışmalarında bir sanat kasti gözetmediği ve sırf para kazanmak istediği için, zamanının zevkine uyarak o devrin modası üzerine esrarlı macera romanları yazmıştı. Ama hiçbir değer taşımayan bu ciltleri, Balzac'ın yeteri kadar zengin olan eseri arasında saymamak daha doğru olur.

Balzac'ın ilk aşkı, Paris'ten Villeparisis'tekl ailesinin yanına döndükten sonra başladı. Paris'te Balzac ailesine komşu olan Berny ailesi, Villeparisis'tekl atalardan kalma çiftliklerine yerleşmişti. Fransa'nın eski ailelerinden birine mensup olan M. de Berny, 1793'te yirmi dört yaşındayken, on altı yaşında bir genç kızla evlenmişti. Madam de Berny, yedisi hayatta olan dokuz çocuk doğurmuş olmasına rağmen kocasını sevmemiş ve mutlu olamamıştı.

Geçkin yaşına rağmen Madam de Berny, gençliğini ve çekiciliğini büsbütün yitirmemişti. İlk defa güzel ve asil bir kadınla tanışan genç Balzac'ı, bu yüzden, aralarındaki önemli yaş farkına rağmen çok etkilemişti.

Honoré'nin ailesinden hoşlanmayan ve onları pek bayağı bulan Madam de Berny, bu yakışıklı, duygulu ve zeki delikanlıyı beğeniyordu. Her ikisinin de kalbinde kaynayan aşk ihtiyacı onları birbirlerini sevmeye sevk etti. Balzac, annesi yanında olan bu kadına çılgınca aşk mektupları yazdı ve ondan karşılık gördü. Aralarında başlayan platonik sevgi, çok geçmeden yerini tutku dolu bir aşka bıraktı. Sevgilisinin gelinlik kızlarının, kocasının ve oğullarının gözlerinden bu günahkâr sevgiyi gizlemek çok güçtü. Her iki ailenin de ara sıra Paris'te kalmaları, ilişkilerini bir derece kolaylaştırıyordu.

Bu ilişkiden genç yazar, maddi ve manevi birçok yarar sağladı. Madam de Berny zeki, görmüş geçirmiş bir arkadaştı. Acemi delikanlıya uzun tecrübelerin, tutkuların olgunluğunu getiriyordu. Ona aristokrasinin sımsıkı kapalı kapılarını açıyor, en kibar salonlara girmesini sağlıyor, incelik ve kibarlığını ona da aşıliyordu.

Ayrıca bu yaşlı sevgili, ona karşı adeta şefkatli bir anne sevgisi de besliyordu. Genç adamın edebi dehasına ilk inanan, onu bütün gücüyle ilk teşvik eden, çalışmalarını yöneten o olmuştu. Zaman bu aşkı yıkamadı. Daha çok kalplerin anlaşmasından doğan bu bağlılık, tutku yönünden gitgide sıyrılmış, daha derinlere kök salmış olarak devam etti. 1832'de sevgilerinin artık bir arkadaşlıktan başka bir şey olmayacağına karar vermişlerdi. Gene de 1836'da Madam de Berny öldüğü zaman Balzac çok sarsıldı. Annesine yazdığı mektupta, "Ah, anneciğim, Madam de Berny ölüyor! Acımı bir ben bilirim bir de Tanrı. Üstelik çalışmak lazım, ağlayarak çalışmak" diye yazıyordu. 'Yabancı Kadın'a yaz-

diği mektupta ise şöyle diyordu: “Kaybettiğim kadın benim için bir anneden öte, bir arkadaştan öte, herhangi bir yaratığın bir başkası için olabileceğinden öte biriydi. Sözleriyle, eylemleriyle beni büyük fırtınalar sırasında sadıkça korumuştı. Bugün yaşıyorsam onun sayesinde.”

1825’ten 1828’e kadar hayatı gerçekten fırtınalar içinde geçmişti. Asıl değerli eserlerini henüz kaleme almaya başlamamıştı. Yazdığı eserler henüz kendisine ne para ne de ün getiriyordu. Paris çevresi kendisini büyülediği için artık ailesiyle birlikte Villeparisis’e dönmek istemiyordu. Birtakım sefil ve parasız gazete yazarları ile birlikte yoksulluk içinde yaşıyor, Paris kaldırımlarını arşınılıyordu. Ama bu acı dolu yıllar kendisine manevi hazlar vermese de, ileride romanlarının özünü oluşturacak zengin hayat bilgisini kazandırıyor.

Hayatını yazılarıyla kazanamadığı için iş hayatına atılmayı düşünüyordu. Ama bu alanda da edebiyata doğru çekildi. La Fontaine’in ve Molière’in eserlerini basmak üzere bir yayıncı ile ortak oldu. Madam de Berny bu iş için kendisine otuz bin frank ödünç verdi. Ama umutları gerçekleşmedi. Bu işten on beş bin frank borçla çıktı. Bu ziyarı kapatmak için yine bir basımevi satın aldı. Bir buçuk yıl içinde işler tekrar çıkmaza girdi. Basımevi alacaklıların kuşatmasından kurtulamıyordu. Bu sırada bir harf dökümhanesi iflas yüzünden satılığa çıkarılmıştı, Balzac bu kârlı işyerini satın alırsa işlerini yoluna koyabileceğini düşündü. Madam de Berny’nin yardımıyla dökümhaneyi de satın aldı. Ama her şeye rağmen 1828’de iflas geldi çattı. Bu yanılığın acılarını *César Birotteau* adlı romanında anlatmıştır. Sonunda akrabaları işe karışarak borçların bir kısmını kendi üzerlerine almak zorunda kaldılar. Madam de Berny tarafından düşük bir bedelle satın alınmış olan dökümhane, oğlu Alexandre’in idaresi altında çok verimli bir kurum oldu, ama Balzac’ın iş adamı olmadığı ar-

tık iyice anlaşılmıştı. Ve bu tecrübesi pek pahalıya mal olmuştu. Yalnız Madam de Berny'nin zararı kırk beş bin frankı buluyordu. Kendi ailesi de kırk bin frank kadar zarar etmişti.

Balzac, ticaret dünyasında bir yeri olmadığını anlamış olsa da cesaretini kaybetmemişti. Paris'in en gürültülü muhitlerinde sefaletle iç içe geçen yıllarının kendisine kazandırdığı manevî olgunlukla yeniden yazmaya koyuldu. Tenha bir yerde küçük bir köşkün bir katını kiraladı. Yirmi dokuz yaşındaydı ve yüz bin frank borçlanmıştı.

Bu kez yazı masasının başına çok ciddi niyetlerle geçti. Fransız İhtilâli ardından Chouan'lar savaşının bir safhasından bir roman konusu çıkarabileceğini düşünürken her şeyden önce belgelere dayanmak gereğini duyuyordu. Romanın geçtiği yerleri görüp tanımak için Fougères'de oturan bir baba dostunun yanına gitti. Kasabayı ve civarını dolaştı, köylülerle düşüp kalktı. Notlar aldı. Ve ondan sonra kendisine ayrılan odada masa başına geçerek eserini yazmaya koyuldu. Beş ay sonra ilk büyük romanı *Les Chouans* yayınlandı. Bu eserini sonraları, "ilk eserim ilk dostuma" diye ithaf ederek daha önce yazdıklarını zımnen inkâr edecekti.

Les Chouans da müstear adla yayınladığı öteki romanlarından fazla satılmadı. Gerçi eser eleştirmenlerin dikkatini çekmedi değil. Ama hak ettiği kadar anlaşılmadı. Hatta ünlü eleştirmen Sainte-Beuve, bu romanı Walter Scott'un değersiz bir taklidi diye gösterecek kadar haksızlıkta ileri gitti. Gerçekte, Fransız edebiyatının en büyük romancılarından biri, bu romanla, şehirlerinin ilkinin vermiş bulunuyordu. *Les Chouans*'ın yayınlanması, edebiyat tarihi bakımından önemli bir olay sayılabilir.

Daha sonra Balzac, kendine güvenerek, olgunluğunun farkına vararak, bütün gücüyle işe koyuldu. 1829'dan 1833'e kadar dört yıl içinde on beş, on altı eser verdi. Bunların arasında *La*

Peau de Chagrin, Louis Lambert, *Le Medicin de Campagne*, *Eugenie Grandet* gibi dört büyük romanı, *Contes Drolatiques* adını verdiği seriden yirmi hikâye, içlerinde *Le Colonel Chabert*, *Le Curé de Tours* gibi başarıları da bulunan otuz kısa roman, *Evliliğin Fizyolojisi* gibi inceleme eserleri ve daha pek çok makale ve yazılar da vardı. Şaşılacak kadar çeşitli olan bu yazıları, onun öğrenmeye ve anlamaya karşı tükenmez merakını ve dönemini çok iyi tanıdığını kanıtlamaya yeterlidir.

Evliliğin Fizyolojisi, skandal yaratarak ona ün kapılarını açtı. Başına “Kadınlar buraya giremez” cümlesini koyduğu eserinde kadınlığın savunmasını üstlenmiş ve cinsel geçimsizliklerin bütün suçunu erkeğe atmak istemişti. Burada kendi düşüncelerinden çok, Madam de Berny, Madam d’Abrantés gibi tanıdığı aydın kadınların tezini savunmuş ve onların etkisi altında kalmıştı.

Artık Balzac ünlü bir adamdı. Borçlarının yükünü omuzlarından henüz atmamış olmasına karşın atları, arabaları vardı. Rahatça yaşıyordu. Artık o eski sıksa adam değildi. Göbeklenmeye başlamıştı. Sağlığı yerinde, yanakları al aldı. Kalın dudaklarından gülümseme eksik olmuyordu. En kibar salonlara devam ediyor, zevkli giyiniyor ve “bir romancının en önemli özelliği, iyi yaşamayı bilmektir” diyordu.

Balzac’ı terlikleri ve robdöşambırı içinde odasından dışarı çıkmayan bir münzevi şeklinde anlatan söylentiler doğru değildir. Usanmaz bir sabırla çalışan bu büyük romancı, yaşamayı ve böylece romanları için belgelerini kaynağından toplamayı biliyordu.

Kendisine ilk olarak Madam de Girardin’in evinde rastlamış olan Lamartine, henüz ancak birkaç sayfasını okumuş olduğu bu genç yazarı şöyle tasvir eder: “Mermer şöminenin yanında ayakta duruyordu. Yüzünün parıltısı ve bedeninin hareketliliği boyunu fark etmeye engel olsa da uzun boylu değildi. Zeminle

kendisi arasında mesafe var gibiydi; bazen sanki bir fikir demetini toplamak için yere kadar eğiliyor, bazen de düşüncesini sonsuzluğa kadar izlemek için ayaklarının ucuna basarak yükseliyordu. Benim için sözünü yarım dakikadan fazla kesmedi; mösyö ve madam Girardin'le sohbetinin hararetine kapılmıştı. Beni canlı, aceleci, zarif, son derece iyicil bir bakışla süzdü. Elini sıkmak için yanma yaklaştım; tek kelime etmeden anlaştığımızı gördüm ve aramızda her şey söylenmiş oldu.”

Saf ve alaycı yüzünde özellikle gözleri, her göreni şaşırtan bir cazibeyle parlıyordu. Bu gözlerin güzelliğinden çok söz edilmiştir. Eserlerini basmış olan yayıncısı Werdet, anılarında bu gözlerin, bir mıknaş çekiciliğiyle üzerine çevrildikleri zaman, kesesindeki son liraya kadar çekmek gücünde olduğunu söylemişti.

Bir gün büyük bir servet yapmak, *Pair de France* rütbesini almak ve bir düşesin kocası olmak hayaliyle devam ettiği kibar salonlarda Balzac, düşes d'Abrantes'i tanıdı. *Otuz Yaş Kadını* romanında madam d'Aiglemont adı altında onu tasvir eder. General Junot'dan dul kalmış olan bu kadın ikisi kız, ikisi erkek dört çocuk annesiydi. Madam d'Abrantes, Balzac'ın üstünde ilk bakışta büyük bir etki yaratmıştı. Geçirdiği maceralı hayatın verdiği bütün yorgunluk ve bıkkınlığa rağmen, gençliğini hâlâ kaybetmemiş olan kadın, bu ilgiden hoşlandı. Madam d'Abrantes de yazı yazıyordu. Balzac ona anılarım yazmasını tavsiye etti: On sekiz ciltlik bu anılar epey rağbet gördü ve cilt başına yayınevinden üç bin frank aldı. Bununla birlikte Paris salonlarının bu gözde kadını 1838'de borç içinde öldü.

Balzac, kadınlardan imzalı imzasız günde birkaç mektup alıyordu, bu mektuplardan birinin sahibi ona kimliğini açıklamıştı. Bu, Fransa'nın en soylu ailelerinden birine ait gerçek bir düşes-ti. Bir at gezintisinde fena halde düşerek yaralandığı için neredeyse her zaman salonunda uzanmak zorundaydı. Zeki, ince ve

duygulu bir kadın olan düşes de Castries, Balzac'ı büyülemekte gecikmedi. Kendisine layık bir arkadaş olabilmek için Balzac, ona her zamankinden fazla özen gösteriyor, kıyafeti için çılgınca masraflara giriyor, işlenmiş altından düğmeleri olan elbiseler giyiyordu. Yazar, pek masum kalmış olan bu ilişkinin hayatının en büyük acılarından biri olduğunu söyleyecekti.

Ama Balzac'ın asıl büyük aşkı, ölünceye kadar devam etmiş olan ilişkisi, *Etrangère* (Yabancı Kadın) diye anılan Polonyalı Madam Hanska ile olanıydı.

1832'nin Şubat ayında Balzac, yayıncısında, Odesa'dan kendi adına gönderilmiş "Yabancı Kadın" imzalı bir mektup buldu. Eserlerine ve şahsına hararetli bir ilgi gösteren mektupta, "Sizin için ben bir yabancı kadını ve hayatım boyunca öyle kalacağım. Beni hiçbir zaman tanımayacaksınız" deniliyordu. Gelgelelim, on sekiz ay sonra "yabancı kadın" Balzac'ı Neuchâtel'e davet etti. 1833 Eylül'ünde Balzac gizlice Paris'ten ayrıldı. Üç gün sonra oradaydı. Birkaç günlük bir buluşmadan sonra tekrar Paris'e döndü. Yabancı Kadın, Madam Hanska yirmi dokuz yaşındaydı. Ailesi tarafından, parasına tamah edilerek, kendisinden yirmi beş yaş büyük bir ihtiyar asilzade, Kont Hanski ile evlendirilmişti. Ukrayna'nın Wierzychownia şehrinde şatoları ve geniş arazileri vardı. Son derece kıskanç ve aksi tabiatlı olan Kont, karısına pek katı ve sıkıntılı bir hayat yaşatıyordu.

Birbirini yalnız manen tanıyan bu iki insan Neuchâtel'in bir parkında karşılaştıkları zaman Balzac, Madam Hanska'nın güzelliğine hayran kaldı. Buna karşılık, onun müstakbel sevgilisi üzerinde bıraktığı ilk izlenim aynı derecede iyi olmadı. Ama her yerde imdadına yetişmiş olan gözleri, bu kez de durumu kurtardı. Bu buluşma ile edebiyata mal olan aşkların en muhteşemlerinden biri başlamış oldu. Aynı yılın Ekim'inde Cenevre'de tekrar buluştular ve Kont Hanski öldüğü zaman evlenmek ka-

rarıyla ayrıldılar. Bundan sonra görüşmeler hiç de sık olmayacaktı. 1835’de Viyana’da kısa süren bir buluşmadan sonra uzun süre beklemeleri gerekti. Kont Hanski 1841’de öldü. Fakat miras sorunları ve bazı aile güçlükleri, genç kadını vaadini yerine getirmekten uzun süre alıkoymdu. Kontes Hanski, dul kalmasından ancak dokuz yıl sonra Balzac’la evlenebildi. Bu süre içinde, aradaki uzun yolculuğa hiç şikâyetli katlanan Balzac, onu birkaç kere ziyaret etti.

Arada, daha birçok kadınla olan geçici ilişkilerine rağmen Balzac, “Yabancı Kadın”a şaşılacak bir sadakatle bağlı kaldı. Fransız edebiyatının en güzel romanlarını yazmış olan sanatçı, artık kendi büyük romanını yaşıyordu. Ona, ruhunun bütün fırtınalarını, hayatının bütün acı ve neşelerini yansıttığı yığınla mektup yazdı. Edebî eserleri arasında bu mektupların da önemli bir yeri vardır.

Madam Hanska ile evlenmeyi, onu tanıyalı beri kendisine hedef ve amaç edinmişti. Bir türlü gerçekleşmeyen bu emeli, arzu ve ihtirasının artmasına ve bu yüzden ıstırap çekmesine sebep oluyordu.

Madam Hanska ile evliliği, ona yalnızca sevdiği kadını veremeyecekti. Manevi nişanlısı aynı zamanda büyük bir servetin sahibiydi. Asildi. Onun sayesinde borçlarını ödeyecek, mevki ve itibar sahibi olacak, Akademi’ye üye seçilecekti. Fransız Akademisi’ni, bu seçimi geciktirmeye zorlayan tek neden borçları değil miydi?

1846’da Madam Hanska, bir çocuk bekliyordu. Babası Balzac olduğundan acele evlenmeleri gerekiyordu. Sevgilisi Wiesbaden’deydi. Balzac hemen Metz şehrine gitti. Vali ile görüştü. Tamamen gizli tutulacağına söz aldıktan sonra evlilik hazırlıklarıyla uğraştı. Ama Madam Hanska bir kaza geçirdi. Çocuk tehli-

kesi kalmadığı için, evliliği hızlandırmaya da gerek kalmamıştı. Tasarı suya düştü.

Balzac, beklediği mutluluğuna yuva olarak Paris'teki Fortunée sokağında (bugün Balzac sokağı) küçük bir ev satın aldı. Bu evi büyük bir itina ile döşedi, süsledi, eşyaları için çılginca masraflara girmekten çekinmedi.

Bir yandan da eserine devam ediyordu. 1838'den sonra tiyatro alanında çalışmaya başladı. Yirmi roman şaheseri vermiş olan bu usta yazarın ilk oyunu son derece acemice bir melodramdı ve oynanmadı. Romanlarında Molière'i bile kışkındıracak güzellikte konuşma sahneleri yaratmasını bilen adam oyun yazmakta güçlük çekiyordu. Ama yılmadı. *Vautrin* adlı ikinci eseri polis tarafından yasaklandı ve bu hareket onu bir utançtan kurtarmış oldu. Kötü oyunlar, her seferinde biraz daha gelişme göstererek birbirini kovaladı. Sonunda *Mercadet* adlı oyunuyla sahne edebiyatı alanında da bir şaheser verdi, tiyatroya ilk kez gerçekçiliği getiriyordu, ömrü yetseydi, büyük tiyatro yazarları arasında belki onun da adı anılacaktı.

Roman serisi de zenginleşiyordu. 1846'da *La Cousine Bette*, 1847'de *Le Cousin Pons* gibi şaheserleri yayınlandı. 1848'de son bitmiş romanı olan *L'Envers de l'Histoire Contemporaine* çıktı. Son romanını veren Balzac henüz kırk dokuz yaşındaydı. Ama çok çalışmak onu vaktinden önce tüketmişti.

1849'da bütün borçlarını ödeyebilme umudunu besliyordu. Fakat yeni bir devrim ona altmış bin frank zarara mal oldu. Bu umudu da suya düştü. Bir yandan bu hayal kırıklığı, öte yandan büyük emelinin bir türlü gerçekleşmemesi sağlığını bozmuştu. 1848 Eylülü'nde, "Yabancı Kadın"la buluşmak üzere Ukrayna'ya hareket ettiği sırada hastaydı. Orada hastalığı arttı, özellikle kalbi zayıflamıştı. 1850 Şubatı'nda hastalığı iyice ilerledi. Ama bir ay sonra istediği oldu. Madam Hanska ile evlendi. Kadın bu evlili-

ğ e büyük olasılıkla, yaşayacak çok zamanı kalmadığını görerek, salt ona acıdığı için razı olmuştu. Ama on beş yıl sürmüş olan bu ideal aşk evresinden sonra, evliliğin ertesi günü yeni evliler arasında anlaşmazlık ve kavga baş gösterdi.

Paris'e gitmek üzere yola çıktılar. İkisi de hastaydı. Balzac, nişanlısı için bir kuş yuvası gibi süslediği evde ölüm döşeğine yatmaya gidiyordu.

17 Ağustos günü, Balzac'ın ölmek üzere olduğunu haber alan Victor Hugo geceleyin onu ziyarete gitti. Meslektaşını, yarı ölmüş bir halde odasında yapayalnız buldu. Herkes onu terk etmişti, karısı bile. Ve daha son nefesini vermemiş olan vücut, şimdiden çürümeye başlamış, odayı bir ölüm kokusuyla doldurmuştu.

Büyük romancının ölüm halinde sayıklarken romanlarının kahramanlarından Doktor Blanchon'u çağırdığı, okuyacağımız öyküde tasvir edilen Derville'e vasiyetname yazdırmaya kalkıştığını söylenir.

İşte, on dokuzuncu yüzyılın en büyük romancısı, böylece, elli bir yaşında hayata gözlerini yumdu. Cenaze töreninde bütün Paris halkı, çok sevdiği romancıya son bir saygı gösterisinde bulunmaya koştu.

ESERİ: Balzac, her şeyden önce, döneminin adamıydı. Ne tarih, ne de moda olan mitologya onu, çevresinde kaynaşan insan yığınları kadar etkilemişti. Doğa güzellikleri karşısında pek fazla bir heyecan duymayan yazar, insanla ilgili her şeye derin bir merakla bağlıydı. Hayatın akışı içinde karakteristik olan hiçbir şey onun gözünden kaçmıyordu. Tam tersine, herkes için en olağan, en anlamsız sayılan kişilerde, durumlarda, derin anlamlar görüp gösterebiliyordu. Hiçbir sınıfın, hiçbir zümrenin temsilcisi değildi. Toplumun bütün tabakalarından her türlü insanlar, onun için aynı derecede merakla incelenmeye değer birer özneydi. Ve top-

lum karşısında son haddine varan bu objektifliği sayesinde, bütün toplumun tahlilini yapmayı, dönemini bütün özellikleriyle eserinde yaşatmayı başardı.

Dante'nin *İlahi Komedya'sına* nazire olan *İnsanlık Komedya'sı'nın* elli cildinde sayısız insan yer alır. Bir romanında birkaç çizgiyle silik bir portresi çizilmiş bir tip, başka bir romanın baş kahramanı olarak görülebilir. Çeşitli romanlarının kişileri arasında akrabalıklar, dostluklar, iş ilişkileri gibi yakınlıklara rastlanır. Balzac, yarattığı kişileri kendi evlatları ve dostları gibi sevmiş, onlardan ayrılmaya bir türlü razı olamamıştır. Bu da hayal gücünün nasıl zengin bir evren olduğunu göstermeye yeter.

Eşsiz bir belleği vardı. Böyle bir eser için, belleğin ne büyük bir yardımcı olacağı ortadadır. Herhangi bir gözlemden kafasına yerleştirdiği bir tipi, on yıl, yirmi yıl sonra, romanlarında yeniden dirilttiği oluyordu.

Balzac idealistti, eserinde insanca amaçları izlemiş, ahlak ve toplum hakkındaki düşüncelerini ve inançlarını yaymaya çalışıyordu. Bu idealizminin eserine kattığı ölçülü romantizme rağmen, gerçekçi romancıların en gerçekçisi olarak kalmayı başardı. Bunu da, bütün romanlarını hayattan almasına borçluydu.

Romanlarındaki olaylar Fransa'nın çeşitli illerinde ve Paris'in her semtinde geçer. Böylece döneminin Fransa'sı hakkında toplu bir fikir vermek amacını gütmüştür. Ama görmeden, incelemeyen tasvir ettiği bir tek dekor yoktur. Olayın geçeceği yerin coğrafi durumunu, insanların, örf ve âdetlerini, çalışma şekillerini, geçmişini iyiden iyiye incelerdi.

Az tasvir eder, ama birkaç çizgiyle güçlü bir dekor çizmeyi başarırdı. Romanlarında dekora pek önem vermeyen Balzac, tiplerinin tasvirinde pek başarılıydı. Romanlarında adı geçen ve yüzü, kılığı, tabiatı bize uzun uzadıya anlatılmış olmayan tek

bir kişilik yoktur. Bu tasvirlerde onu geride bırakan bir romancı gösterilemez.

Balzac'ın belli bir ideolojisi vardı. "İki ebedi gerçeğin ışığında yazıyorum. Din ve Krallık!" diye yazmıştı. Ama demokratik krallığın değil, mutlakiyetçi krallığın kurulmasından yanaydı. Dinin ise, özellikle Katolik inançta, insanlığa en büyük hizmetlerde bulunan toplumsal bir kurum olduğuna inanıyordu.

Buna karşılık krallık Fransa'da yeniden kurulduğu zaman, onunla ilk alay eden yine Balzac olmuştu. O, kendi hayalinde yaşadığı özel bir din ve krallık şeklinin peygamberiydi. Gerek din adamlarının, gerekse krallık yönetiminin kötülüklerini eleştirmekte o kadar ileri gitmişti ki, bunlara faydasından çok zararı dokunduğunu söyleyenler oldu.

Çağdaşları, romanlarında çoğunlukla hep kötü insanları ve kötülüğü tasvir etmiş olduğunu söyleyerek onu eleştirmişlerdi. Külliyyatında toplumun zararlı tipleri eşsiz bir ustalıkla tasvir edilmiş olsa da, Albay Chabert gibi iyiliğin simgesi olarak gösterilebilecek insanlar da bu eserlerde zaman zaman görülür. Balzac "erdemli bir adamı ilginç kılmak gibi güç bir davayı" hallettiğini söyleyerek övünürdü.

Balzac'ın sınırsız yaratma gücünün yanı sıra düşünce gücü de özellikle kaydedilmeye değerdir. Bu bakımdan kendisiyle aynı ayarda olduğu söylenebilecek romancıların hepsinden üstündür. Bilgisi sonsuzdur: Metafizik, psikoloji, estetik, politika, din, bilim, felsefe, beşeri bilgilerin her alanındaki eserleri şaşılacak bir zekâ ve görüş kudretinin örnekleriyle doludur. Kahramanlarını gündelik hayatlarının maddî ve manevî bütün yanlarıyla gözler önüne serer. Bize onların hastalıklarından söz ederken doktordur, ticaret ve hukuk işlerini anlatırken de avukat. İş hayatında hiç başarılı olamayan Balzac, romanlarında herkesi şaşırtan bir ticaret ve iş zekâsı göstermiştir. *César Birotteau* adlı

romanı bunun en açık örneğidir. Bu düşsel kişiler bize böylesine gerçekçi bir biçimde tasvir edildikleri için, onları yakından tanımış olduğumuz ahbablar gibi hatırlarız, Romancının en gerçek gücü de bu değil midir?

Balzac'ın romanlarında, acıma duygusu en geniş ölçüde gelişmiş bir insan yüreğinin vuruşu duyulur. İnsanlığı seven ve onun ıstırapları üzerine şefkatle eğilen bir baba yüreği...

Birçokları Balzac'ın kötü yazdığını ve üslup sahibi olmadığını söyler. Kendine özgü bir üslubu olmadığı iddiası belki yerindedir. Edebiyatı salt biçimden ibaret sayanların görüşüne katılmayan büyük romancı, heybetli eserini bir an önce bitirmek kaygısıyla üslup unsuruna pek fazla önem vermemiş, ama yazıları üzerinde çok çalışmıştır. Bir üslup yaratabilmek için arkadaşlarının görüşlerini almıştır. Bir sayfayı bazen defalarca yeniden yazdığı, bir cümlesi için bütün bir gece çalıştığı olmuştur. Bazı sayfaları, örneğin bir Chateaubriand ayarında mükemmel olmasa da zaman zaman depreşen bu güzel yazma hevesinin eseridir. Bu sayfalarıyla Balzac, en büyük üslupçular ayarında yazabileceğini kanıtlamıştır. Romanlarında ağdalı, zevksiz kısımlar yok değildir. Ama genellikle, benzetme ve eğretilere boğulmamış çıplak üslubu, tasvir ettiği gerçeğe çok uygun düşer. Bu bakımdan Balzac, on dokuzuncu yüzyıl Fransız yazarlarının en canlısı olarak kalacaktır.

Balzac, çevrilmesi en güç yazarlardan biridir. Eserinin çok büyük önemine rağmen yakın zamanlara gelinceye kadar çevirmenlerimizin ona pek az rağbet göstermiş olması belki de bu yüzdendir.

Balzac, geçen yüzyılın Fransızcası ile yazar, bütün kişilerini kendilerine özgü özellikleriyle ve çok renkli bir konuşma diliyle konuşturur. Tasvir ettiği iş ve toplum çevreleriyle ilgili terimleri sıralamaktan çekinmez. Uzun ve ağdalı cümleler kurar.

Bu ciltte okuyacağınız *Albay Chabert*, “İnsanlık Komedyası”nın çevrilmesi en güç eserlerinden biri sayılabilir. Yazar, bu eserinde, o zamanki Paris’in adliye ve hukuk hayatını bütün hareket ve renkleriyle tasvir etmek istemiştir.

Yaşar Nabi Nayır

“Vay! Gene şu bizim arabacı kılıklı!”

Bu haykırış hukuk bürosunun ayak işlerinde kullanılan ve o sırada büyük bir iştahla bir ekmek parçasını dişleyen çocuğun ağzından kaçmıştı; elindeki ekmekten biraz iç kopardı, topak haline getirdi ve yaslandığı pencereden alaycı bir tavırla fırlattı. İyi nişanlanmış olan topak, dava vekili Mösyö Derville’in oturduğu Vivienne sokağındaki evin avlusundan geçmekte olan bir yabancıнын şapkasına vurduktan sonra neredeyse pencere hizasına kadar zıpladı.

Başkâtip bir masraf makbuzunun toplamını yarım bırakarak, “Bana bak, Simonnin,” dedi, “herkese takılma öyle, yoksa seni kapı dışarı ederim ha! Bir müşteri ne kadar yoksul olursa olsun, yine de insandır!”

Ayak işlerinde kullanılan çocuklar genellikle, Simonnin gibi, on üç on dört yaşlarında ve bütün dairelerde, başkâtibin özel buyruğu altındadırlar; mahkeme mübaşirlerine masraf makbuzları, adliye sarayına dilekçeler götürürken onların özel işlerini de görür, aşk mektuplarını taşırlar. Ahlakları bakımından Paris’in serseri yumurcaklarına ve talihleri açısından da karışık davalara benzerler. Bu çocuklar hemen her zaman merhametsiz, başıboş, düzene sokulması imkânsız, dörtlükler uyduran, çenesi düşük, açgözlü ve tembeldirler. Bununla beraber, neredeyse bütün bu küçük kâtiplerin beşin-

ci katta oturan bir anneleri vardır ve ellerine geçen otuz ya da kırk franlık aylığı onunla paylaşırlar.

Simonin, hocasının hatasını yakalayan bir öğrenci edasıyla, “Eğer insansa,” dedi, “niye arabacı kılıklı diyorsunuz?”

Ve peynir ekmeğini yerken omzunu pencerenin pervazına dayamaya devam etti, çünkü araba beygirleri gibi, bir ayağını kaldırıp ötekinin burnuna yaslayarak, ayakta dinleniyordu.

Godeschal adındaki üçüncü kâtip, dördüncü kâtipin karaladığı ve taşradan yeni gelmiş iki acemi tarafından kopya edilen bir dilekçeye bir görüşünü eklerken birden sözünü keserek alçak sesle, “Bu avanağa nasıl bir oyun oynayabiliriz acaba?” dedi.

Sonra dilekçeyi okumaya devam etti...

“Ama asil ve iyiliksever dirayetiyle Majesteleri on sekizinci Louis, (rakamla değil yazıyla yazınız ha, müsveddeyi yazan çokbilmiş Desroches) yönetimi yeniden devraldığı zaman anladı ki... (Bu koca zevzek ne anlamış bakalım?) Yüce Tanrı onu yüksek bir göreve memur etmişti!.. (Ünlem işareti ve altı nokta: hâkimler bunu mazur görecektir kadar inançlıdır.) Ve ilk düşüncesi aşağıda yazılı kararnamenin tarihinden de anlaşılacağı üzere, sadık ve sayısız hizmetkârının (sayısız tabiri mahkemenin hoşuna gidecek bir iltifattır) bütün mallarını, bunlar ister kamusal alanda bulunsun, ister sarayın sıradan ya da olağanüstü mal mülkü arasında yer alsın, isterse de kamusal kuruluşlar tarafından bağışlanmış olsun, hepsini iade ederek ihtilalci zamanlarımızın korkunç ve hazin felaketleriyle uğradıkları zarar ve ziyanları telafi etmek oldu, çünkü biz...”

Godeschal üç yazıcıya, “Durun,” dedi, “bu musibet cümle sayfamı doldurdu. Damgalı kâğıdın kalın sayfasını çevirebilmek için defterin arkasını diliyle ıslatarak, “Hah,” diye ilâve etti, “ona bir oyun oynamak isterseniz kendisine patronun

müşteriyle ancak sabahın saat iki ya da üçünde görüşebileceğini söyleyin, bakalım gelecek mi ihtiyar kaltaban?" ve Godeschal başladığı cümleye devam etti: "Yazdınız mı?" diye sordu.

Üç yazıcı "Evet," diye bağıldılar.

Dilekçe, sohbet ve muziplik planı hep birlikte ilerliyordu.

"Hişt, Boucard baba, kararnamenin tarihi neydi? İ'lerin noktalarını koymak lazım, vay anasını! Bunlar sayfaları doldurur."

Başkâtip Boucard daha cevap vermeden yazıcılardan biri, "Vay anasını," diye tekrar etti.

Godeschal yeni gelenlerden birine hem alaycı hem de öfkeli bir ifadeyle bakarak, "Ne," dedi, "vay anasını da mı yazdınız?"

Dördüncü kâtip Desroches yanındakinin yazısına eğilerek, "Tabii ya, 'İ'lerin noktalarını koymak lazım, vay anasını yazmış, (i) ile."

Bütün kâtipler gürültülü bir kahkaha kopardılar.

Simonnin, "Nasıl, Mösyö Huré!" diye bağırды, vay anasını tabirini hukuki bir deyim mi sandınız? Bir de Mortagne'lı olduğunuzu söylüyorsunuz, ha?"

Başkâtip, "Silin bakayım onu," dedi. "Harç kesecek hâkim defterde böyle şeyler görürse, baştan savma iş yapmışlar, der... Patronun başını derde sokacaktınız. Sakın bir daha böyle saçmalıklar yapmayın, Mösyö Huré! Bir Normandiyalı baştan savma dilekçe yazmamalıdır. Dilekçe hukukçuların alfabesidir."

"Kararname?" diye sordu Gordechal. "Hangi tarihteydi, Boucard?"

Başkâtip işini bırakmadan, "Haziran 1814," diye cevap verdi.

Daire kapısının vurulması dilekçenin uzun ve ağdalı cümlesini yarıda kesti. Sağlıklı, parlak ve alaycı gözlü, kıvrıkcık saçlı beş yazıcı, koro halinde hep birden “Giriniz,” diye bağırdıktan sonra, burunlarını kapıya doğru kaldırdılar.

Boucard, yüzü bir evrak yığınının içine gömülü, üzerinde çalıştığı masraf makbuzunu hazırlamaya devam etti.

Daire, hukuk işleriyle uğraşılan bütün o korkunç yerlerdekine benzer klasik bir sobanın bulunduğu büyük bir odaydı. Borular odayı köşeden köşeye kat ediyor ve kullanılmayan bir şömineye ulaşıyordu, bu şöminenin mermeri üzerinde çeşitli ekmek parçaları, üç köşe Brie peynirleri, taze domuz kotletleri, bardaklar, şişeler ve başkâtibin kakao fincanı görölüyordu. Yiyeceklerin kokusu, ölçüsüz kızdırılmış sobanın kokusu, daire ve kâğıt yığınlarına özgü koku ile öylesine karışıyordu ki bir tilkinin pis kokusu bile orada duyulamazdı. Odanın zemini şimdiden kâtiplerin getirdikleri çamur ve karla kaplanmıştı. Pencerenin yanında baş kâtibin yuvarlak kenarlı yazı masası bulunuyordu ve buna ikinci kâtibe ait küçük bir masa dayalıydı. İkinci kâtip o sırada adliye evrakıyla uğraşıyordu. Saat sabahın sekiziyle dokuzu arasındaydı. Dairede tek süs olarak gayrimenkul hacizlerini, satışları, reşitler ve reşit olmayanlar arasındaki izale-i şüyu işlemlerini, nihai ya da hazırlık ihalelerini haber veren büyük sarı ilanlar vardı, bunlar hukuk bürolarının şanı ve şöhreti idi. Başkâtibin arkasında duvarı yukarıdan aşağı kaplayan kocaman bir evrak etajeri bulunuyordu, bunun her gözü dava dosyalarına özel bir şekil veren kırmızı ipliklerin ve etiketlerin sarktığı evrak yığınlarıyla doluydu. Dolabın alt gözlerine, kullanıla kullanıla sararmış, etrafı mavi kâğıtlarla çevrili, üzerlerinde ağdalı işleri pişmekte olan yağlı müşterilerin adları yazılı kartonlar istif edilmişti. Pencerenin kirli camlarından içeriye pek az

aydınlık giriyordu. Zaten Paris'te, Şubat ayında, saat ondan önce lambasız yazı yazılabilecek pek az hukuk bürosu vardır, çünkü bunların hepsi ihmal edilmiş ve bakımsızdır, sebebi de kolayca anlaşılabilir: oraya herkes gider, ama kimse orada kalmaz, bu kadar bayağı bir yer kimsenin ilgisini çekmez; gençler için bir dersane, müşteriler için bir geçit, sahibi de için de bir laboratuvar olan bir yerin şıklığını ne avukat, ne davacılar, ne de kâtip umursar. Kirli mobilyalar bir sahipten ötekine öylesine bir dinî özenle devredilir ki, bazı dairelerde çoktan modası geçmiş antika eşyalara ve içi ta eski dönemlerden kalma evrakla dolu çuvallara hâlâ rastlanır.

Bu karanlık, tozdan yağlanmış dairenin de ötekiler gibi, davacıları tiksindiren ve burayı Paris'in en çirkin ve korkunç yerlerinden biri haline getiren bir yanı vardı. Eğer duaların bakkal malı gibi tartılıp para ile alındığı rutubetli kiliseler, bayramlarımızın geleceğini bize göstererek hayatın bütün yalancı düşlerini yok eden partalların sallandığı eskici dükânları, şiirin bu iki çirkeflâğını olmasaydı, bir hukuk bürosu bütün toplumsal yerlerin en korkuncu olurdu. Ama kumarhane, mahkeme, piyango bürosu ve genelevler de böyledir. Neden mi? Belki bu yerlerde facia insanın içinde oynandığından, onu ayrıntılara karşı ilgisiz bırakır; bu durum büyük düşünürlerin ve büyük tutkular peşinde koşanların sadeliğini de açıklar.

“Çakım nerede?”

“Ben yemeğimi yiyorum.”

“İyi halt ediyorsun! İşte dilekçe üstünde bir leke...”

“Şişşt, beyler!”

Bu çeşitli haykırışlar, ihtiyar davacı mutsuz adamların hareketlerini doğallıktan uzaklaştıran bir tevazuyla kapıyı kapatırken hep birlikte yükseldi. Yabancı gülümsemeye çalıştı,

ama altı memurun büsbütün kayıtsız yüzlerinde boş yere biraz nezaket belirtisi aradıktan sonra yüzünün kasları gevşedi. Şüphesiz insanları yargılamaya alışık olduğundan, bu zevzeğin kendisine tatlılıkla cevap vereceğini umarak, büyük bir nezaketle getir-götürücü çocuğa seslendi:

“Mösyö, patronunuzla görüşebilir miyim?”

Muzip çocuk zavallı adama, “sağırım” demek istercesine sol elinin parmaklarıyla kulağına birkaç kere dokunarak cevap verdi.

“Ne istemiştiniz, Mösyö?”

Godeschal bu soruyu sorarken dörtlük bir topu dolduracak kadar büyük bir ekmek lokmasını yutmaya çalışıyor, bıçağını sallıyor ve üstte kalan ayağını gözü hizasına getirerek ayak ayak üstüne atıyordu.

“Buraya beşinci defadır geliyorum,” diye cevap verdi çilekeş adam. “M. Derville’le görüşmek istiyorum.”

“İş için mi?”

“Evet ama bunu ancak kendisine anlatabilirim.”

“Patron uyuyor, herhangi bir konuda ona danışmak istiyorsanız, kendisi ancak gece yarısı ciddi olarak çalışır. Ama meseleyi bize anlatmak isterseniz, biz de onun kadar size...”

Yabancı adam ses çıkarmadı. Tanımadığı bir mutfağa girerken orada dayak yemekten korkan bir köpek gibi, çekingen bir tavırla etrafını seyretmeye koyuldu. Durumları gereği, avukat yardımcıları hırsızlardan korkmazlar, onun için pelerinli adamdan hiç şüphelenmediler ve odayı seyretmesine ses çıkarmadılar. Adam boş yere odada oturacak bir yer aradı, belli ki yorgundu. Avukatlar dairelerinde kasten pek az iskemle bulundururlar, önemsiz müşteri, ayakta beklemekten usanıp homurdanarak gider, ama yaşlı bir hukukçunun

da dediği gibi, böylece para getirmeyecek bir zamanı boşa harcamamış olur.

“Mösyö, diye cevap verdi ihtiyar, “işimi ancak M. Derville’e açıklayabileceğimi biraz önce belirtmiştim; kalkmasını bekleyeceğim.”

Boucard hesabı bitirmişti. Sütü kakaosunun kokusunu duydu, hasır koltuğundan kalktı, şömineye geldi, ihtiyar adamı tepeden tırnağa kadar süzdü, pelerinine baktı ve yüzünü anlatılmaz bir şekilde buruşturdu. Muhtemelen bu müşteriyi istedikleri kadar siksınlar, ondan beş para çıkmayacağını düşünüyordu; o yüzden daireyi yararsız bir müşteriden kurtarmak amacıyla kısaca söze karıştı:

“Size gerçeği söylüyorlar, Mösyö, patron ancak geceleri çalışır, işiniz önemliyse gece saat birde gelmenizi tavsiye ederim.”

Davacı şaşkın bir tavırla başkâtibe baktı ve bir an hareketsiz kaldı. Yüzlerdeki bütün ifade değişikliklerine ve dava işleyle uğraşan adamlara özgü kararsızlık ya da düşünce ürünü garip kaprislere alışkın kâtipler, çeneleriyle beygirlerin yemlik başında çıkarabileceği kadar gürültü çıkararak yemeğe devam ettiler ve artık ihtiyara aldırış etmediler.

“Bu gece tekrar gelirim,” dedi sonunda ihtiyar, mutsuz insanlara özgü bir ısrarla insanları suç üstünde yakalamak istercesine.

Yoksulluğa karşı tek kinaye, adaleti ve hayırseverliği haksız inkârlara zorlamasıdır. Mutsuz insanlar toplumun yalanını yakaladıkları zaman Tanrı’nın merhametine daha kolay sığınır.

“Tam bir kaçık,” dedi Simonnin, ihtiyarın kapıyı kapatmasını bile beklemeden.

“Mezardan çıkmış gibi bir havası var,” dedi bir kâtip.

“Bağlanmamış aylığını talep eden bir albay olmalı,” dedi başkâtip.

“Hayır, eski bir kapıcı,” dedi Godeschal.

“Bahse girerim ki bir kişizadedir,” diye haykırdı Boucard.

“Ben de bahse girerim ki eskiden kapıcıydı,” diye cevap verdi Godeschal. “Bu ihtiyar adamcağızınki gibi eski, yağlı ve alt tarafı lime lime olmuş pelerini yalnız kapıcılar giyerler. Su alan ökçesi yenmiş botlarını, gömlek yerine geçen boyun bağını görmediniz mi? Bu adam köprüler altında yatmış.”

“Topu atmış bir kişizade olabilir,” dedi Desroches. “Bu görülmemiş bir şey değil.”

“Hayır,” diye ısrar etti Boucard, kahkahalar arasında, “Bence 1789’da bira yapımcısı, Cumhuriyet döneminde de albaydı.”

“Herkes için birer tiyatro biletime bahse girerim ki asker değildi,” dedi Godeschal.

“Kabul,” diye cevap verdi Boucard.

“Mösyö! Mösyö!” diye bağırdı küçük haylaz, pencereyi açarak.

“Ne yapıyorsun, Simonnin?” diye sordu Boucard.

“Albay mı yoksa kapıcı mı olduğunu sormak için onu çağırıyorum. Kendisi bunu biliyordur.”

Bütün memurlar gülüştüler. İhtiyara gelince, merdivenden çıkmaya başlamıştı bile.

“Ne diyeceğiz ona?” diye bağırdı Godeschal.

“Siz bana bırakın!” diye cevap verdi Boucard.

Zavallı adam utangaç bir tavırla, belki yiyeceklere açgözlülükle bakıp açlığını belli etmemek için gözlerini yere indirerek içeri girdi.

“Mösyö,” dedi Boucard ona, “patronun haberi olması için bize adınızı bildirmek lütfunda bulunur musunuz?”

“Chabert.”

O zamana kadar bir şey söylememiş olduğu için arkadaşlarını kıskanarak bütün o alaylara bir yenisini eklemek isteyen Huré, “Eylau’da ölen albay mı?” diye sordu.

Adamcağız eski zamanlara has bir sadelikle, “Ta kendisi, mösyö,” dedi ve dışarı çıktı.

“Vay!”

“Bak sen!”

“Ooo!”

“Aaa!”

“Bam!”

“İhtiyar maskara!”

“Hop terelelli!”

“Yandık!”

“Mösyö Desroches, bedavaya bir oyun seyredeceksiniz,” dedi Huré dördüncü kâtime, omzuna gergedanı öldürecek şiddette bir şaplak indirerek.

Tasviri için dilin bütün yansıtıcı sözcüklerinin kullanılmasını gerektiren bir çığlık, kahkaha ve ünlem kasırgası koptu.

“Hangi gösteriye gideceğiz?”

“Operaya,” diye bağırdı başkâtip,

“Öncelikle,” dedi Godeschal, “hangi oyuna gideceğimizi belirtmemiştim. İstersem sizi Madam Saqui’ye götürebilirim.”

“Madam Saqui gösteri değildir ki.”

“Gösteri nedir? diye atıldı Godeschal. “Önce asıl noktayı saptayalım. Nesine bahse girmiştim, beyler? Bir oyununa. Oyun nedir? Seyredilen bir şey...”

Simonnin, sözünü keserek bağırdı:

“Ama buna göre bizi Pont-Neuf köprüsü altında suyun akışını seyretmeye götürerek işin içinden sıyrılabilirsiniz!”

“Para karşılığı seyredilen bir şey,” diye devam etti Godeschal.

“Ama para karşılığı oyun olmayan pek çok şey seyredilebilir. Tanım doğru değil,” dedi Desroches.

“Beni dinlesenize yahu!”

“Saçmalıyorsunuz dostum,” dedi Boucard.

“Curtius bir oyun mudur?” diye sordu Godeschal.

“Hayır,” diye cevap verdi Godeschal. “Bir balmumundan suratlar koleksiyonu, ama bir gösteridir.”

“Bir meteliğe karşı yüz franga bahse girerim ki, Curtius gösteri denilen şeylerin tamamını oluşturur. Oturulmak istenen farklı yerlere göre farklı fiyatlara seyredilen bir şeyi kapsar.”

“Falan filan,” dedi Simonnin.

“Dikkat et, şimdi tokadı yersin ha!” dedi Godeschal.

Kâtipler omuz silktiler.

“Hem zaten şu kocamış şebeğin bizimle alay etmediği ne malûm?” dedi Godeschal, öteki kâtiplerin kahkahaları arasındayla boğulan savunmasını keserek. “Makul düşünelim, albay Cıabert’in öldüğü kesin, karısı da devlet danışmanı Kont Ferraud ile evlendi. Madam Ferraud müşterimizdir.”

“Duruşma yarına ertelendi,” dedi Boucard. “İş başına beyler! Aman canım, kimsenin çalıştığı yok burada, dilekçenizi bitirsenize. Dördüncü mahkemenin oturumundan önce verilmesi gerek... Dava bugün görülecek. Haydi çalışalım.”

“Bu adam Albay Chabert olsaydı şu Simonnin maskarası sağır taklidi yaptığı zaman kıcına tekme indirmez miydi?” dedi Huré, bu yorumunu Godeschal’inkinden daha inandırıcı bularak.

“Madem ki karar daha verilmedi,” diye ekledi Boucard, “Neron oyununda Talma’yı görmek için Comedie Française’in

ikinci localarına gitmek üzere anlaşılm. Simonnin de parterde oturur.”

Bu sözler üzerine başkâtip masasının başına oturdu ve herkes onu taklit etti.

“*Haziran bin sekiz yüz on dört (yazıyla),*” dedi Godeschal, “yazdınız mı?”

Kalemlerini saman kâğıdı üzerinde okullu çocukların kâğıt külahlara hapsettikleri yüz mayısböceği kadar gürültüyle çıtırdatmaya başlayan üç yazıcı, “Evet,” diye cevap verdiler.

“... *tarhli meşhur ve pek âdil kararnamenin anlamı bu olduğunu iddia edecek durumdayız ve bunu bizzat ispat edebiliriz. Ve umuyoruz ki pek sayın hakimler...* Durun! cümlemi tekrar okumalıyım, söylediklerimi kendim de anlamıyorum.”

“Kırk altı... Tamam işte!... Üç daha kırk dokuz,” dedi Boucard.

“*Umuyoruz ki,*” diye devam etti, hepsini tekrar okuduktan sonra, “*sayın hakimler yüce irade sahibinden daha az alicenap olmayacaklar ve “Légion d’honneur” büyük mühürdarlığının sefil iddialarını reddederek yasayı burada ortaya koyduğumuz geniş anlamda...*”

“Mösyö Godeschal, bir bardak su istemez miydiniz?” diye sordu Simonnin.

“Ah şu muzip Simonnin,” dedi Boucard. “Haydi bas git, al şu paketi de Invalides meydanını boyla.”

“... *geniş anlamda,*” diye tekrar etti Godechal. “Ekleyin: *Madam la Vikontes de Grandlieu lehine yorumlayacaklardır.*”

“Nasıl!” dedi başkâtip, “Légion d’honneur’e karşı Vikontes de Grandlieu davasından, daire için zararına olacak bir davadan götürü iş çıkarmayı mı düşünüyorsunuz? Ah! Yaman adamsınız, kâğıtlarınızı ve müsveddeyi bir kenara bırakır mısınız? Bunları düşkünler yurduna karşı Navarreins dava-

sı için saklasanız daha iyi edersiniz. Geç oldu. ‘Mademki’lerle dolu küçük bir dilekçe hazırlayıp, adliye sarayına kendim gideceğim.”

Bu sahne, gençlik dönemini düşünürken sonradan insana “güzel günlerdi” dedirten bin çeşit zevkten birini temsil eder.

Gece saat bire doğru, Albay Chabert olduğunu iddia eden adam Seine bölgesinin genel mahkemesine bağlı olan dava vekili M. Derville’in kapısına vurdu. Kapıcı Mösyö Derville’in gelmemiş olduğu cevabını verdi. İhtiyar adam randevu aldığı anlattı ve genç yaşta adliye sarayının en güçlü kişilerinden biri sayılan bu ünlü hukukçunun evine çıktı. Zili çaldıktan sonra, çekingen ziyaretçi, başkâtibi patronun yemek odasında, ertesi güne ait işlerin dosyalarını masa üstünde sıralamakla meşgul görünce az şaşırmadı. Şaşkınlığı onunkinden az olmayan memur, albayı selamladı ve oturmasını rica etti. Davacı oturdu.

“Doğrusu mösyö, dün bir görüşme için bu kadar geç bir saat bildirdiğiniz zaman şaka yaptığınızı sanmıştım,” dedi ihtiyar, gülümsemeye çalışan iflas etmiş bir tüccarın sahte nesiyle.

“Memurlar hem şaka yapıyor hem de gerçeği söylüyorlardı,” diye cevap verdi başkâtip işine devam ederek. “M. Derville davalarını incelemek, imkânlarını özetlemek, gidişata çekidüzen vermek, savunmalarını hazırlamak için bu saati seçer. Üstün zekâsı, doğru düşüncelerin gelişmesi için gereken sessizliğe ve sükunete kavuştuğu bu saatlerde daha rahat çalışır. Patron bu işe girişeli beri ona böyle geç bir saatte danışacak üçüncü kişi sizsiniz. Eve döndükten sonra, patron her işi görülecek, hepsini okuyacak, iş başında belki dört beş saat geçirecek. Sonra beni çağırarak ve niyetlerini açıklayacak. Sabahları, saat ondan ikiye kadar müşterilerini dinler, sonra günün

geri kalan zamanını randevularına ayırır. Akşam, ilişkilerini sürdürmek için sosyete hayatına karışır. O yüzden dâvalarını derinlemesine incelemek, kanunları karıştırmak ve savaş planlarını hazırlamak için gecedен başka zamanı yoktur. Tek bir davayı kaybetmek istemez, mesleğine âşıktır, meslektaşları gibi her türlü işi üstlenmez. Son derece faal hayatı böyledir işte. Ayrıca çok para kazanır.”

Bu açıklamayı dinlerken, ihtiyar ses çıkarmadı ve acayip yüzü o kadar zekâdan yoksun bir ifadeye büründü ki, memur bir kez baktıktan sonra artık onunla ilgilenmedi. Birkaç dakika sonra Derville içeri girdi, üzerinde bir balo kıyafeti vardı; başkâtip ona kapıyı açtı ve dosyaları düzenlemeye devam etti. Genç adam alacakaranlıkta bekleyen garip müşteriyi görünce bir an şaşırdı. Albay Chabert, Godeschal’in arkadaşlarını götürmek istediği Curtis’un salonundaki balmumundan çehreler kadar hareketsizdi. Bütün kişiliğinin olağanüstü görüntüsüyle tamamlanmasa, bu hareketsizlik belki o kadar şaşırtıcı olmazdı. İhtiyar asker kuru ve zayıftı. Düz perukasının saçları altında kasten saklanmış olan alnı ona gizemli bir hava veriyordu. Gözleri saydam bir perdeyle örtülü gibiydi, mavimtrak akisleri mum ışığında parlayan kirli sedef sanırdınız. Soluk, kurşuni yüzü ölüye benziyordu. Boynu siyah ipekten kötü bir kravatla sıkılmıştı. Karanlık, bu paçavranın çizdiği esmer çizgiden itibaren vücudu o kadar iyi gizliyordu ki hayal gücü zengin biri bu ihtiyarı tesadüf ürünü bir gölge ya da Rembrandt’ın çerçevesiz bir portresi sanabilirdi. İhtiyarın alnını örten şapkanın kenarları yüzünün üst kısmına siyah bir çizgi çekiyordu. Doğal olmasına rağmen, bu acayip yansıma, bir tezat çarpıcılığıyla, cenazemsi yüzün beyaz kırıksıklıklarını, soğuk kıvrımlarını, renksiz anlamını iyice belirginleştiriyordu. Nihayet vücuttaki tam hareketsizlik, bakışlardaki hazin

bunaklık ifadesi ve alçaltıcı ahmaklık belirtileriyle birleşerek, bu yüzü hiçbir insanca sözcüğün anlatamayacağı kadar uğursuz bir bilmem neye dönüştürüyordu. Ama dikkatli bir insan ve özellikle bir dava vekili, bu malıvolmuş adamda derin bir acının işaretlerini, gökten güzel bir mermer üstüne düşen ve zamanla onu aşındıran su damlaları gibi bu yüzü yıpratmış olan bir sefaletin izlerini de bulurdu. Bir hekim, bir yazar, bir adliyecisi, azıcık bir değeri varsa o da ressamın arkadaşlarıyla konuşurken litografi taşlarının altına çizerek eğlendikleri fantezilere benzemek olan bu yüce korkunçluk görüntüsü karşısında büyük bir faciayı sezebilirdi.

Dava vekilini görünce, yabancı adam, karanlık ve sessizlik içinde beklenmedik bir gürültüyle verimli hayallerinden sıyrılan şairlerin kapıldığına benzer kasılnalı bir hareketle titredi. İhtiyar hemen şapkasını çıkardı ve genç adamı selamlamak için ayağa kalktı; şapkasının içindeki meşin herhalde pek yağlı olmalıydı ki kendisi farkına varmadan perukası şapkasına yapışık kaldı ve tepeden başlayarak sağ gözünde biten ve boylu boyunca büyük bir çizgi meydana getirerek başı ikiye ayıran bir yara iziyle korkunç bir şekilde sakatlanmış kafasını cascavlak meydana çıkardı. Bu sarılmış kafanın manzarası o kadar korkunçtu ki, zavallı adamın yarasını saklamak için taktığı kirli perukanın birdenbire çıkması iki kanun adamına hiç de gülme arzusu vermedi. Bu yara görüntüsünün insanlarda uyandırdığı ilk düşünce şuydu: “Akli buradan kaçmış olmalı.”

“Bu adam Albay Chabert değilse yaman bir asker olmalı!” diye düşündü Boucard.

“Mösyö,” dedi Derville, “kiminle müşerref oluyorum?”

“Albay Chabert.”

“Hangisi?”

“Eylau’da ölen.”

Bu garip cümleyi işitince, memurla dava vekili ‘bu adam delinin teki’ dercesine bakiştılar.

“Mösyö,” diye devam etti Albay, “durumumun sırrını yalnız size açmak isterim.”

Dava vekillerinin dikkate değer bir özellikleri, doğal gözü peklikleridir. Gerek pek çok insan kabul etmek alışkanlığından, gerek kanunların kendilerine sağladığı korunma hissin-den, gerekse görevlerine olan güvenlerinden, hekimler ve rahipler gibi onlar da hiç korkmadan her yere girerler. Derville, Boucard’a işaret etti, beriki dışarı çıktı.

“Mösyö,” dedi Derville, “gün içinde vaktim konusunda o kadar cimri değilim, ama gece yarısı dakikalar benim için kıymetlidir. O yüzden kısa ve öz konuşun, konu dışına çıkmadan olayları anlatın, gerekli gördüğüm açıklamaları ben sizden rica ederim zaten. Buyurun.”

Garip müşterisini oturttukdan sonra, genç adam da masa başına oturdu, ama müteveffa albayın sözlerini dikkatle dinlerken bir yandan da dosyalarını karıştırıyordu.

“Mösyö,” dedi ölü adam, “belki biliyorsunuzdur, Eylau savaşında bir süvari alayının komutanıyım. Murat’ın yaptığı, zaferle sonuçlanan ünlü saldırının başarısında benim de büyük payım oldu. Ne yazık ki ölümüm Zaferler ve Fetihler’de bütün ayrıntılarıyla anlatılmış tarihî bir olaydır. Rusların üç hattını yarıp geçtik, ama onlar yeniden birleşerek bizi ters yönde hatlarını yarmaya zorladılar. Rusları perişan ettikten sonra imparatora doğru ilerlerken, düşmanın bir süvari kıtasına rastladım. Bu inatçı askerlerin üzerine atıldım. İki Rus subayı, iki gerçek dev, birlikte saldırdılar bana. İçlerinden biri başıma bir kılıç darbesi indirdi ve bu darbe siyah ipekli takkeme varıncaya dek her şeyi yarıp kafamda derin bir yara

açtı. Attan düştüm. Murat imdadıma yetişti, o ve bütün kıtası, bin beş yüz adam, azsa kusura bakmayın, üzerimden geçti. Ölümüm imparatora haber verilmiş, o da ihtiyat göstererek (patron beni biraz severdi) bu çetin ve zorlu saldırıyı borçlu olduğu adamı kurtarma ihtimali olup olmadığı öğrenmek istemiş. Beni teşhis edip seyyar hastaneye taşımak için iki cerrah göndermiş, çok işi olduğundan belki de kayıtsızca onlara, “Gidin bakın bakalım zavallı Chabert’im kazara hâlâ yaşıyor mu?” demiş olmalı. İki alaya ait atların ayakları altında çiğnenmiş olduğumu gören bu haylaz hekimler herhalde nabzımı tutma gereğini bile duymadan, gerçekten ölmüş olduğumu bildirmişler. Ölüm belgem de askerî hukuk içtihatçıların kurallarına göre düzenlenmiş olsa gerek.”

Müşterisinin kendini açık seçik ifade ettiğini ve garip olmakla birlikte hayli olası olaylar anlattığını gören genç adam dosyalarını bıraktı, sol dirseğini masaya dayadı, başını avucuna aldı ve albaya dikkatle baktı.

“Biliyor musunuz, mösyö,” dedi sözünü keserek, “ben Albay Chabert’den dul kalan Kontes Ferraud’nın avukatıyım.”

“Karımın! Evet mösyö, hepsi de beni deli sanan kanun adamlarına boşu boşuna başvurduktan sonra gelip sizi görmeye o yüzden karar verdim zaten. Başıma gelen felaketlerden daha sonra söz edeceğim. İzin verin de önce olan bitenleri anlatayım, daha doğrusu nasıl yaşandıklarından çok, nasıl meydana gelmiş olmaları gerektiğini açıklayayım. Ancak Tanrı’nın bileceği bazı olaylar, birçoğunu birer ihtimal olarak sunmaya zorluyor beni. Evet Mösyö, aldığım yaralar muhtemelen tetanosa yol açmış, ya da sanırım beni katalepsi denilen hastalığa benzer bir krize sokmuştu. Yoksa savaş usulüne uyarak elbiseleirim üstümden çıkarılarak ölüleri gömen insanlar tarafından askerlerle dolu bir çukura atılmış olmama başka ne anlam verilebilir? Burada ancak ölümüm denmesi gereken olaydan

sonra öğrenmiş olduğum bir ayrıntıya değinmeme izin verin. 1814'te Stuttgart'ta alayımın eski bir başçavuşuyla karşılaştım. Size birazdan sözünü edeceğim, beni tanımaya razı olan bu tek sevgili adam, sağ kalmış olmamı bana şöyle açıkladı: Yaralandığım anda atım da böğrüne bir kurşun yemiş. Hayvan ve süvarisi iskambil kâğıtlarından bir köşk gibi yıkılmışlar. Ben sağa ya da sola devrilince, herhalde atımın vücuduyla örtülmüşüm, bu da beni hayvanlar tarafından ezilmekten ve kurşun yemekten korumuş. Kendime geldiğimde mösyö, sabaha kadar anlatsam size bir fikir veremeyeceğim bir durumda ve atmosferdeydim. Soluduğum azıcık hava kokuşmuştu. Kımıldamak istedim, ama yer bulamadım. Gözlerimi açınca hiçbir şey görmedim, havanın azlığı en tehlikeli ve bana içinde bulunduğum durumu en açık bir şekilde anlatan durum oldu. Bulduğum yerden havanın tazelenmediğini, nefes alamayacağımı ve öleceğimi anladım. Bu düşünce ayılmama yol açan anlatılmaz acıyı unutturdu. Kulaklarım şiddetle çınladı. Ortasında yattığım cesetler yığınınından yükselen iniltiler işittim, ya da iddia etmek istemiyorum, işittiğimi sandım. Bu anlar belleğimde çok karanlık, anılarım çok karışık olsa da, çekmem gereken ve düşüncelerimi karıştıran daha da derin acılara dair izlenimlerime rağmen, bazı geceler hâlâ o boğuk iniltileri işitir gibi oluyorum! Ama çıgıllıklardan daha korkunç bir şey vardı, hiçbir yerde asla eşine rastlamadığım bir sessizlik, gerçek bir mezar sessizliği. Nihayet ellerimi kaldırıp ölüleri yoklarken, başımla üstümdeki insan gübresi arasında bir boşluk bulunduğunu fark ettim. Böylece nedenini bilmediğim bir rastlantıyla bana bırakılmış olan açıklığı ölçebildim. Görünüşe bakılırsa, kayıtsızlık ve acele yüzünden bizi karman çorman çukura atarlarken, şato yapan bir çocuğun birbirine dayadığı iki iskambil kâğıdının ortaya çıkardığı açığa benzer

bir açıyla, iki ölü üstümde çapraz oluşturmıştu. Aceleyle etrafı araştırırken –çünkü kaybedecek vakit yoktu– mutlu bir rastlantıyla vücutsuz bir kol buldum, bir Herkül kolu! Hayatımı kurtaran sağlam bir kemik! Bu umulmadık yardımcı olmasaydı ölmüştüm! Ama tasavvur edebileceğiniz bir hırsla, hiç kuşkusuz üzerimize atılmış toprak tabakasından beni ayıran cesetler arasından kendime yol açmaya başladım; üzerimize diyorum, sanki canlı insanlardan bahsediyormuşum gibi! Azimle çalıştım, mösyö, çünkü görüyorsunuz ya, hayattayım! Ama hayatla arama set çeken etten duvarı delmeyi nasıl başardığımı bugün bilmiyorum. Üç kolum vardı diyebilirsiniz! Uсталıkla kullandığım bu manivela, yerinden oynattığım cesetler arasında bulunan azıcık havayı almamı sağlıyordu, ben de soluklarımdan tasarruf ediyordum. Sonunda gün ışığını gördüm, ama bir kar tabakası arasından, mösyö! Bu sırada, kafamın yarılmış olduğunun farkına vardım. Neyse ki kanım, arkadaşlarımla kanı, ya da belki de atımın berelenmiş derisi, kimbilir, pıhtılaşırken doğal bir yakı oluşturmıştu. Bu kabuğa rağmen, kafatasım karla temas edince bayılmışım. Bununla beraber, bedenimde kalan azıcık sıcaklık etrafımdaki karları eritmişti. Bilincim açıldığında kendimi küçük bir deliğin ortasında buldum ve buradan gücüm yettiğince bağırdım. Ama o sırada güneş yeni doğuyordu, o yüzden işitilme ihtimalim pek azdı. Tarlalarda bu saatte insan var mıydı? Ayaklarımı, sağlam kaburgalı ölülerden birine dayalı bir yay gibi kullanarak doğruldum. Onlara bunun “Talihsizin cesaretine saygı!” demenin zamanı olmadığını düşünebilirsiniz. Kısacası, mösyö, uzun zaman, evet uzun zaman o mendebur Almanların ortada kimse yokken bir ses işitince kaçtıklarını görmenin acısına katlandıktan sonra nihayet, yerden mantar gibi bitmiş benzeyen kafama yaklaşacak kadar cesur ya da meraklı bir

kadın beni oradan çıkardı. Kadın gidip kocasını buldu, ikisi birlikte beni yoksul kulübelerine götürdüler. Anlaşılan katalepsim nüksetmiş (hakkında hiçbir fikrimin olmadığı, ama ev sahiplerimin anlattıklarına bakarak bu illetin bir belirtisi olması gerektiğine hükmettiğim halimi tasvir için bu tabiri kullanmama izin verin). Altı ay hiç konuşmadan ya da konuş-tuğum zaman sayıklayarak hayatla ölüm arasında kalmışım. Nihayet ev sahiplerim beni Heilsburg hastanesine kabul et-tirmişler. Anlayacağınız üzere Mösyö, mezardan anamın kar-nından olduğu kadar çıplak çıkmıştım, öyle ki, altı ay sonra, günün birinde bir zamanlar Albay Chabert olduğumu hatırla-dığım ve bilincime kavuşunca hastabakıcımdan herhangi bir serseriye gösterilenden biraz fazla saygı görmek istediğim zaman bütün koğuş arkadaşlarım gülmeye başladılar. Neyse ki cerrah iyileşmemi kendisine bir onur meselesi yapmış ve hastasıyla ilgilenmişti. Eski hayatımı kendisine tutarlı bir bi-çimde anlattığımda, Sparchmann adındaki bu iyi kalpli adam memleket yasalarının gerektirdiği tarzda, ölümler çukurun-dan nasıl mucizevi bir şekilde çıkarıldığını, kurtarıcım olan kadının ve kocasının beni buldukları gün ve saati, yaraları-mın türünü ve gerçek durumunu tespit ettirdi ve bu çeşitli tutanaklara bir de kendi ifademi ekletti. Ama Mösyö, şimdi elimde ne bu önemli belgeler ne de Heilsberg'teki bir noterde kimliğimi tespit etmek için tutturduğum tutanak var. Savaş hali dolayısıyla o şehirden kovulduğum günden beri ekmeği-mi dilenerek, serüvenimi anlattığım zaman deli yerine koyu-larak, sözlerimi kanıtlayacak ve beni toplum hayatına kabul ettirecek belgeleri elde etmek için on para bulamadan ve ka-zanamadan, sürekli bir serseri gibi dolaştım. Çektiğim acılar beni sık sık, hasta bir Fransız sıfatıyla yardım gördüğüm, ama Albay Chabert olduğumu iddia edince herkesin alayına ma-

ruz kaldığım kasabalarda aylarca kalmaya zorluyordu. Uzun zaman boyunca bu gülüşler, bu şüpheler bana zararı dokunan bir öfkeye kapılmama sebep oldu, hatta Stuttgart'ta deli diye kapatılmama bile yol açtı. Gerçekten de hikâyemden hükmedebileceğiniz gibi, insanı deliğe tıkmaya yetecek nedenler vardı. Katlanmak zorunda kaldığım iki yıllık bir tutuklanmadan sonra, gardiyanlarının "İşte Albay Chabert olduğunu sanan zavallı adam!" diye beni gösterdikleri kimselerin "Zavallı adam" cevabını verdiklerini bin kere işittikten sonra, kendi serüvenimin imkânsızlığına ikna oldum, üzüldüm, kaderime boyun eğdim, sakinleştim ve hapisten çıkıp Fransa'yı tekrar görebilmek için, Albay Chabert olduğumu iddia etmekten vazgeçtim. Ah, Mösyö, Paris'i tekrar görmek! Bu öyle çılgınca bir arzuydu ki, ben..."

Bu yarım kalmış cümleden sonra Albay Chabert derin bir düşünceye daldı ve Derville onun bu haline saygı gösterdi.

"Mösyö, bir gün" diye devam etti müşteri, "bir bahar günü, her çeşit konuda çok akıllıca konuştuğum ve artık Albay Chabert olduğumu söylemediğim gerekçesiyle elime on taler tutuşturup beni kapı dışarı ettiler. Doğrusu o dönemde ve bugün hâlâ zaman zaman, adım hiç hoşuma gitmiyor. Kendim olmamak isterdim. Haklarının bilinci beni öldürüyor. Hastalığım eski hayatının bütün anılarını silseydi, o zaman mutlu olurdum! Herhangi bir ad altında yeniden hizmete girer ve kim bilir, belki de Avusturya'da ya da Rusya'da beş yıldızlı mareşal olurdum.

"Mösyö," dedi dava vekili, "bütün düşüncelerimi altüst ediyorsunuz. Sizi dinlerken rüya gördüğümü sanıyorum. Lütfen bir dakika duralım."

"Siz," dedi albay hüznünlü bir edayla, "beni bu kadar sabırla dinleyen tek kişisiniz. Hiçbir kanun adamı davama başlamak

için gereken evrakı Almanya'dan getirtmek üzere bana on napoleon ödünç vermeye razı olmadı...”

“Ne davası?” dedi, müşterisinin ğradığı felaketlerin hikyesini dinlerken onun acıklı durumunu unutan Derville.

“Ama Mösyö, Kontes Ferraud benim karım değil mi? Bana ait olan otuz bin frank iradı var, ama bana on para vermek istemiyor. Bunları avukatlara, aklı başında adamlara söylediğimde; ben –bir dilenci– bir kont ya da kontese karşı dava açmayı teklif ettiğimde; ben – bir ölü– bir ölüm belgesine, nikâh akdine ve doğum kayıtlarına karşı çıktığımda, hepsi tabiatlarına göre, ya bir zavallıdan kurtulmak için benimsemeyi bildiğiniz o soğuk kibar tavırla, ya da bir entrikacıya veya deliye attığını sanan insanlar gibi kabaca, beni başlarından attılar. Bir zamanlar ölülerin altında gmlydm, şimdi canlı insanların, resmi kayıtların, olayların, beni tekrar toprağa sokmak isteyen bütün toplumun altında gmlym!”

“Mösyö, lütfen devam ediniz,” dedi dava vekili.

“Lütfen!” diye haykırdı zavallı ihtiyar, geç adamın elini tutarak, “bu ne zamandır işittiğim ilk nezaket sözü.”

Albay ağladı. Minnet duygusu sesini boğdu. Bakışında, hareketinde, hatta suskunluğunda, insanın içine işleyen bu anlatılmaz açıklık sonunda Derville’i ikna etti ve çok etkiledi.

“Dinleyin, Mösyö,” dedi müşterisine, “bu akşam oyunda  yüz frank kazandım; bu paranın yarısını bir insanı mutlu etmek için pekâlâ kullanabilirim. Sözünü ettiğiniz belgeleri size sağlamak için gereken işlem ve girişimleri başlatacağım, bunlar gelinceye kadar da size günde beş frank vereceğim. Ben servetini kazanmak zorunda olan bir gencim, siz de gerçekten Albay Chabert iseniz yardımımın bu kadar küçük oluşunu mazur görürsünüz. Devam edin.”

Albay olduğunu iddia eden adam bir an hareketsiz ve şaşkınlık içinde kaldı; felaketinin büyüklüğü şüphesiz inançlarını yok etmişti. Askerî şöhreti, serveti ve bizzat kendi kimliği peşinde koşuyorsa, bu belki de bütün insanların kalbinde tohum halinde bulunan ve simyagerlerin araştırmalarını, şöhret tutkusunu, astronomi ve fizik alanındaki keşifleri, insanı olaylar ve fikirler sayesinde kendini çoğaltıp büyültmeye sevk eden her şeyi borçlu olduğumuz o anlatılmaz duyguya boyun eğmek içindi. Düşüncesinde benliği ikinci planda kalıyordu, tıpkı bahse giren bir adam için, bahsin hedefinin zafer ya da kazanma zevkinden daha değerli olması gibi. O yüzden genç avukatın sözleri, on yıldan beri karısı, adalet ve toplumun bütün kurumları tarafından reddedilmiş bu adam için mucize gibi bir şey oldu. Bunca zamandır, bunca insan tarafından ve bunca farklı şekilde kendisinden esirgenmiş olan on altını bir avukatta bulmak! Albay, hani şu on beş yıl boyunca sıtma ateşiyle boğuştuğundan sonra, iyileştiği gün hastalığının değiştiğini sanan kadına benziyordu. Hiç umulmadık lütuflar vardır, bir yıldırım gibi düşer ve yakarlar. Aynı şekilde, zavallı adamın duyduğu minnet de ifade edemeyeceği kadar büyüktü. Yüzeyden bakanlara soğuk görünebilirdi, ama Derville bu müthiş şaşkınlıkta tam bir dürüstlük gördü. Bir sahtekâr böyle susmazdı.

“Nerede kalmıştım?” dedi albay, bir çocuk ya da asker saflığıyla; çünkü özellikle Fransa’da, gerçek askerin içinde çoğunlukla bir çocuk ve çocuğun içinde de hemen her zaman bir asker vardır.

“Stuttgart’ta, hapisten çıkıyordunuz,” diye cevap verdi dava vekili.

“Karımı tanır mısınız?” diye sordu albay.

“Evet,” cevabını verdi Derville, başını eğerek.

“Şimdi nasıl?”

“Hâlâ çok güzel.”

İhtiyar eliyle bir işaret yaptı, savaş alanlarının kan ve ateşi içinde çile doldurmuş insanlara özgü o ağırbaşlı tevekkülle, gizli bir acıyı yutmaya çalışıyormuş gibi göründü.

“Mösyö,” dedi bir çeşit neşeyle, çünkü zavallı albay nefes alıp veriyor, ikinci kez mezardan çıkıyordu; bir zamanlar başını dondurmuş olandan daha dayanıklı bir kar tabakasını az önce eritmişti ve zindandan yeni çıkmış gibi havayı içine çekiyordu; “mösyö, dedi, yakışıklı bir genç olsaydım felaketlerimden hiçbiri başıma gelmezdi. Kadınlar, cümlelerini aşk sözcüğüyle dolduran erkeklere inanırlar. O zaman acele eder, gidip gelir, aynı anda her yerde olurlar; entrikalar çevirir, birtakım iddialar ortaya atar, hoşlarına giden biri için olmayacak şeyler yaparlar. Ben bir kadının ilgisini nasıl çekebilirdim? Ölü gibi bir yüzüm vardı, bir baldırıçıplak gibi giyiniyordum, Fransızdan çok bir Eskimoya benziyordum, ben ki, 1799’da sık delikanlıların en güzeli sayılırdım, ben, Chabert, imparatorluk kontu! Nihayet, işte beni bir köpek gibi sokağa attıkları gün, size bahsettiğim başçavuşa rastladım. Arkadaşın adı Boutin’di. Bu adamcağızla beraber benzerini hiç görmediğim en güzel beygir çiftini teşkil ediyorduk. Onu gezinti yerinde gördüm; ben onu tanıdım da o bir türlü benim kim olduğumu çıkaramadı. Beraberce bir tavernaya gittik. Orada, adımlı söylediğim zaman, Boutin’in ağzı çatlayan bir havan topu gibi kahkahadan kulağına kadar açıldı. Bu neşe, mösyö, bana en büyük acılarımdan birini tattırdı. Bu, bende meydana gelen değişiklikleri bana bütün çıplaklığıyla gösteriyordu! Demek arkadaşlarımdan en mütevazısı, en minnettari tarafından bile tanınmayacak hale gelmiştim! Bir zamanlar Boutin’in hayatını kurtarmıştım, ama bu ona borçlu olduğum bir karşılıktı.

Bana nasıl yardımda bulunduğunu size söylemeyeceğim. Olay İtalya'da Ravenna'da meydana geldi. Boutin'in beni bıçaklanmaktan kurtardığı ev pek uygun bir yer değildi. O zamanlar albay da değildim, Boutin gibi basit bir süvari askeriydim. Bu serüvenin neyse ki ikimizden başka kimsenin bilmediği bazı noktaları vardı; ona bunları hatırlattığım zaman, güvensizliği azaldı. Sonra ona garip hayatımın olaylarını anlattım. Gözlerimin ve sesimin, söylediğine göre tuhaf bir şekilde değişmiş olmasına, başımda ne saç, ne diş, ne kaş bulunmasına, bir albino gibi beyaz olmama rağmen başarıyla cevapladığım bin bir sorudan sonra nihayet karşısındaki dilencinin eski albayı olduğunu anladı. Bana kendi serüvenlerini anlattı. Bunlar benimkilerden daha az olağanüstü değildi: Sibirya'dan kaçtıktan sonra, girmek istediği Çin'in sınırından geliyordu. Beni Rusya seferinin felaketlerinden ve Napoleon'un ilk geri çekilişinden haberdar etti. Bu haber bana en çok acı veren şeylerden biridir. Denizde fırtınaların kıyıda kıyıya attığı çakıl taşları gibi yeryüzünde sürüklendikten sonra, iki acayip enkaz haline gelmiştik. İkimiz de Mısır'ı, Suriye'yi, İspanya'yı, Rusya'yı, Hollanda'yı, Almanya'yı, İtalya'yı, Dalmaçya'yı, İngiltere'yi, Çin'i, Tataristan'ı, Sibirya'yı görmüştük; tek eksikimiz Hindistan'la Amerika'ya gitmekti. En sonunda, benden daha çevik olan Boutin mümkün olduğu kadar hızlıca Paris'e giderek içinde bulunduğum durumu karıma haber vermek görevini üstlendi. Madam Chabert'e ayrıntılı bir mektup yazdım. Bu dördüncüsüydü, mösyö! Akrabalarım olsaydı, belki de bütün bunlar başıma gelmezdi; ama size itiraf etmeliyim, ben bir ıslahevi çocuğuyum, servet olarak cesaretinden, aile olarak bütün insanlıktan, vatan olarak Fransa'dan ve koruyucu olarak Tanrı'dan başka bir şeyi olmayan bir askerim. Yanılıyorum, bir babam vardı, İmparator! Ah! Eğer sevgili adam sağ olsaydı

da Chabert'ini -bana böyle hitap ederdi- bu durumda görseydi, çok kızardı. Ne yapalım! Güneşimiz battı, şimdi hepimiz üşüyoruz. Sonuçta, siyasal olaylar karımın suskunluğunu mazur gösterebilirdi. Boutin gitti. O pek mutluydu! Kendisini geçindiren, mükemmel terbiye edilmiş iki beyaz ayısı vardı. Ben ona refakat edemezdim; çektiğim acılar uzun bir yolculuğa çıkmama izin vermiyordu. Gücümün yettiği kadar uzunca bir süre arkadaşım ve aylarıyla birlikte yürüdükten sonra, ayrıldığımız zaman ağladım. Charleruche'de başıma bir sinir ağrısı saplandı ve altı hafta bir handa samanların üstünde kaldım! Dilencilik hayatının bütün dertlerini size anlatmakla bitiremem. Yanında maddi acıların sönük kaldığı manevi acılar daha az merhamet uyandırır, çünkü gözle görülmezler. Strasbourg'da bir zamanlar bir ziyafet vermiş olduğum ve şimdi hiçbir şey, bir lokma ekmek bile alamadığım bir otelin önünde ağladığımı bile hatırlıyorum. İzleyeceğim yolu Boutin'le bitlikte kararlaştırdığımızdan, yolumun üstündeki her postaneye girip Paris'ten adıma gelen mektup ve para olup olmadığını soruyordum. Hiçbir şey bulamadan Paris'e kadar geldim. Ne büyük bir umutsuzluğa katlanmak zorunda kaldım. Kendi kendime, 'Boutin ölmüş olmalı,' diyordum. Gerçekten de zavallı adam Waterloo'da öldürülmüştü. Ölümünü sonradan ve tesadüfen öğrendim. Karıma yaptığı başvurular herhalde sonuçsuz kalmıştı. Sonunda Paris'e Kazaklarla aynı zamanda girdim. Bu benim için dert üstüne dertti. Rusları Fransa'da görünce, artık ayaklarımda ayakkabı, ceplerimde para olmadığını düşünmedim. Evet, mösyö, giysilerim lime limeydi. Paris'e varışımın arifesinde Claye korusunda açıkta yatmak zorunda kaldım. Gecenin serinliği bilmem hangi hastalığın nüksetmesine neden olduğundan, Saint-Martin mahallesinden geçerken fenalaştım. Bir demir tüccarının ka-

pısı önünde yarı baygın bir halde yere düşmüşüm. Uyandığım zaman kendimi H tel-Dieu'n n bir yatağında buldum. Orada oldukça rahat bir ay geçirdim. Sonra beni taburcu ettiler; parasızdım ama sağlığım yerindeydi ve Paris'in güzel kaldırım taşları  zerindeydim. Karımın bana ait bir konakta oturduğunu düşündüğüm Mont-Blanc sokağına ne büyük bir sevinçle ve nasıl da koşarak gittim! Buyrun bakalım! Mont-Blanc sokağı Chauss e d'Antin olmuştu. Konağımın yerinde yeller esiyordu, satılmış ve yıkılmıştı. K r amacıyla bah elerimde birçok ev inşa edilmişti. Karımın M. Ferraud ile evlendiğinden haberdar olmadığım için hiçbir bilgi elde edemedim. Nihayet, eskiden benim işlerime bakan bir avukata gittim. Adamcağız müşterilerini bir gence devrederek ölmüştü. Mirasımın tasfiyesini, satışını, karımın evliliğini ve iki çocuğunun doğumunu bu gençten öğrenerek çok şaşırdım. Ona Albay Chabert olduğumu söylediğim zaman o kadar içtenlikle güldü ki, hiçbir şey söylemeden yanından ayrıldım. Stuttgart tımarhanesine kapatılışım bana Charenton'u² düşündürdü ve ihtiyatlı davranmaya karar verdim. Sonra Mösyö, karımın nerede olduğunu öğrendiğimden, kalbim umutla dolu olarak konağına doğru yürüdüm."

"Ne yazık ki," dedi albay, yoğun öfkesini belli eden bir hareketle, "takma adla başvurduğum zaman kabul edilmedim ve kendi adımlı söylediğim gün de kapısından kovuldum. Kontesi sabahleyin bir balo ya da tiyatro dönüşünde görmek için bahçe kapısının köşesinde sabahlara kadar beklediğim geceler oldu. Bakışlarım, gözlerimin  n nden bir şimşek hızıyla geçen arabaya dalıyor ve orada bana ait ama artık benim olmayan bu kadını yarım yamalak görebiliyordum. Ah! O gün-

1 Paris'in en eski hastanesi ( N).

2 Paris'te bir tımarhane ( N).

den beri yalnız intikam için yaşadım,” diye haykırdı ihtiyar, Derville’in önünde birdenbire doğrularak boğuk bir sesle. “Hayatta olduğumu biliyor; döndüğümünden beri benden, kendi elimle yazdığım iki mektup aldı. Beni artık sevmiyor. Ben onu seviyor muyum, yoksa ondan nefret mi ediyorum, bilmiyorum. Onu arzuluyor, hemen ardından ona lanet ediyorum. Servetini, mutluluğunu bana borçlu, yine de bana en ufak bir yardımda bulunmadı! Bazen bana ne olacağını bilemiyorum!”

Bu sözler üzerine ihtiyar asker iskemlesine yığıldı ve yine hareketsiz kaldı. Derville, müşterisini inceleyerek sesini çıkarmadan oturuyordu.

“Bu ciddi bir mesele,” dedi nihayet, mekanik bir sesle avukat. “Heilsberg’de bulunması gereken belgelerin doğruluğunu kabul etsek bile, hemen başarı kazanacağımız şüpheli. Dava birbiri ardından üç mahkemeye gidecek. Böyle bir işi sakın kafayla düşünmeliyim, çünkü bu olağandışı bir durum.”

“Ah,” dedi albay soğuk bir tavır ve mağrur bir baş hareketiyle, “kaybedersem ölmesini bilirim, ama yalnız değil.”

İhtiyar yok olmuştu. Yerine geçen azimli adamın gözleri arzu ve intikam ateşiyle parlıyordu.

“Belki uzlaşmak gerekecek,” dedi avukat.

“Uzlaşmak,” diye tekrarladı albay Chabert. “Ben ölü müyüm yoksa hayatta mıyım?”

“Mösyö,” diye devam etti avukat, “umarım tavsiyelerime uyarsınız. Davanız benim davam olacak. Hukuk tarihinde bir örneği bulunmayan durumunuzla ne derece ilgilendiğimi yakında göreceksiniz. Şimdilik noterime hitaben bir not yazıp size vereceğim; o da size her on günde bir, makbuz karşılığında elli frank ödeyecek. Buraya gelerek yardım istemeniz doğru olmaz. Siz Albay Chabert iseniz kimsenin merhameti-

ne muhtaç olmamalısınız. Bu avansları bir borç olarak kaydedeceğim; geri alınacak bir varlığınız var, siz zenginsiniz.”

Bu son incelik ihtiyarın gözlerini yaşarttı. Derville birdenbire ayağa kalktı, çünkü bir avukatın duygulandığını belli etmesi doğru olmayabilirdi; yazıhanesine geçti ve mühürlenmemiş bir mektupla geri geldi, mektubu Chabert’e verdi. Zavallı adam bunu parmakları arasında tutarken kâğıdın arasında iki altın bulunduğunu hissetti.

“Rica etsem belgelerin içeriğini, şehrin adını, hangi hükümdarlıkta olduğunu söyler misiniz bana?” dedi dava vekili.

Albay bilgileri yazdırdı, yer adlarının imlasını düzeltti; sonra bir eliyle şapkasını aldı, Derville’e baktı ve ona öteki elini uzattı, nasırlı bir eldi bu.

“Doğrusu, mösyö,” dedi yalın bir sesle albay, “imparator-dan sonra en fazla minnet duyacağım insan siz olacaksınız! Mert adamsınız.”

Derville albayın elini hararetle sıktı, onu merdiven başına kadar geçirdi ve yolunu aydınlattı.

“Boucard,” dedi başkâtibine, “belki de bana yirmi beş altına mal olacak bir hikâye dinledim. Eğer dolandırıldıysam parama hiç acımayacağım, zamanımızın en usta aktörünü görmüş olacağım.”

Albay kendini sokakta bir fenerin önünde bulunca, Derville’in verdiği yirmişer franklık iki altını mektuptan çıkardı ve bir süre ışıktaki onlara baktı. Dokuz yıldır ilk kez altın görüyordu.

“Demek ki puro içebileceğim,” dedi kendi kendine.

Gece vakti Derville’in odasında yapılan bu görüşmeden üç ay kadar sonra, avukatın garip müşterisine bağladığı yarım aylığı ödemekle görevli olan noter önemli bir meselede ona

danışmaya geldi ve yaşlı askere verilen altı yüz frankı isteyerek başladı.

“Eski orduyu beslemekten zevk mi alıyorsun?” dedi noter gülerek. Crottat adlı bu genç adam, patronu feci şekilde iflas ederek kaçtıktan sonra başkâtibi olduğu daireyi yeni satın almıştı.

“Bana meseleyi hatırlattığın için teşekkür ederim, dostum,” diye cevap verdi Derville. “Hayırseverliğim yirmi beş altının ötesine geçmeyecek. Şimdiden vatan sevgimin kurbanı olmaktan korkuyorum.”

Derville sözünü tamamlarken, masasının üstünde başkâtibinin bırakmış olduğu paketleri gördü. Prusya, Avusturya, Bavyera ve Fransız postaları tarafından bir mektuba yapıştırılmış dikdörtgen, kare, üçgen, kırmızı, mavi pullar gözüne çarptı.

“Hah,” dedi gülerek, “işte komedyanın sonu, aldatılmış olup olmadığımı şimdi göreceğiz.”

Mektubu alıp açtı, ama okuyamadı, Almanca yazılmıştı.

“Boucard,” dedi Derville, oda kapısını aralayıp mektubu başkâtibine uzatarak, “bizzat gidip bu mektubu tercüme ettirin ve çabuk dönün.”

Derville’in başvurduğu Berlinli noter, gönderilmesi istenen belgelerin bu ihbar mektubundan birkaç gün sonra kendisine ulaşacağını haber veriyordu. Bu belgelerin tamamen kuralına uygun olduğunu ve mahkemede delil sayılması için gerekli damgaların basıldığını; ayrıca tutanakta adı geçen bütün tanıkların Prusya’nın Eylau şehrinde bulunduklarını ve Kont Chabert’in hayatını kurtaran kadının da halen Heilsberg’in kenar mahallelerinden birinde oturduğunu belirtiyordu.

“İş ciddileşiyor,” diye bağırdı Derville, Boucard mektubun içeriğini ona aktarmayı bitirince.

“Baksana çocuğum,” diye devam etti notere dönerek, “senin dairende bulunması gereken bazı bilgilere ihtiyacım olacak. Şu düzenbaz Roguin’in...”

“Biz ona talihsiz, zavallı Roguin deriz,” dedi Alexandre Crottat gülerek ve Derville’in sözünü keserek.

“Müşterilerinin sekiz yüz bin frankını götüren ve birçok aileyi sefalete sürükleyen şu talihsiz Roguin’in dairesinde yapılmadı mı Albay Chabert’in mirasının tasfiyesi? Kont Ferraud’ya ait evrakımız arasında böyle bir şey gördüm gibi geliyor bana.”

“Evet,” diye cevap verdi Crottat, “ben o sırada üçüncü kâtiptim, bu tasfiyeyi kopya ettim ve iyice inceledim. İmparatorluk kontu, Legion d’Honneur’ün Chabert denilen büyük subayı Hyacinthe ile eşi, ondan dul kalan kadın Rose Chapotel mukavelesiz evlenmişlerdi, dolayısıyla servetleri müşterekti. Hatırlayabildiğim kadarıyla, menkullerin değeri altı yüz bin frankı buluyordu. Evlenmeden önce Kont Chabert, Paris darülacezeleri lehine bir vasiyetname yaparak öldüğü sırada sahip olacağı servetin dörtte birini bu müesseselere bırakmıştı, dörtte biri de hazineye kalıyordu. Avukatlar aralarında uzlaştıkları için müzayede, satış ve taksim yapıldı. Bu tasfiye sırasında o zaman Fransa’yı yöneten canavar, hazineye kalan hisseyi bir kararnameyle albayın dul karısına devretti.”

“O halde Kont Chabert’in kişisel serveti ancak üç yüz bin frankı mı bulacak?”

“Sonuçta öyle olacak, dostum,” diye cevap verdi Crottat. “Siz avukatlar hem lehte hem aleyhte savunma yapmakla saçlansanız da bazen doğru düşünüyorsunuz.”

Noterin kendisine imzalattığı ilk makbuzun altında adresi görülen Kont Chabert, Saint-Marceau mahallesinde, Petit-Banquier sokağında, eskiden imparatorluk muhafız kıtasının eski başçavuşu ve şimdi mandıracı olan Vergniaud adında birinin yanında oturuyordu. Oraya arabayla gelen Derville, müşterisini bulmak için yaya gitmek zorunda kaldı, çünkü arabacısı taş döşenmemiş ve çukurları binek arabasının tekerlekleri için fazla derin olan bir sokağa girmeyi reddetmişti. Etrafına baka baka ilerleyen Derville, nihayet sokağın caddeye yakın olan kısmında, toprak ve kemikten inşa edilmiş iki duvar arasında, sınır şeklinde yerleştirilmiş iki tahta parçasına rağmen, gelip giden arabaların harap ettiği moloz taşından iki kötü sütun gördü. Bu sütunlar, kiremitli bir saçakla örtülü, üzerinde kırmızı harflerle MANDIRACI VERGNIAUD yazılı bir kirişi taşıyorlardı. Bu adın sağında yumurtalar ve solunda bir inek resmi görülüyordu, hepsi beyaz renkle boyanmıştı. Kapı açıktı, herhalde bütün gün açık duruyordu. Oldukça geniş bir bahçenin bitiminde kapının karşısında bir ev yükseliyordu, eğer Paris'in kenar mahallelerinde yükselen ve hiçbir şeye, hatta şiirine değil, sadece sefaletine sahip oldukları en çelimsiz köy evlerine bile benzemeyen bu talaşlara ev denebilirse tabii. Aslında kırlarda, havanın temizliği, yeşillik, tarlaların görüntüsü, bir tepe, dolambaçlı bir yol, bağlar, sık bir çit, saman damların yosunu ve çiftlik âletleri kulübelere bir şirinlik verir; ama Paris'te sefalet kendini ancak korkunçluğuyla büyütür.

Yeni yapılmış olmasına rağmen, bu ev pek yakında yıkılacağı benziyordu. Malzemelerin hiçbiri ilk kez orada kullanılmamış, hepsi de her gün Paris'in bir tarafında yıktırılan binalardan toplanmıştı. Derville, tabela tahtalarından yapılmış bir pencere kanadı üzerinde, Tuhafiye Mağazası yazısını okudu.

Pencereler birbirine benzemiyordu ve tuhaf bir şekilde yerleştirilmişti. Bir tarafta oturulabilecek kısım gibi görünen zemin katı yükseliyordu, ötekindeyse odalar bir çıkıntı altında gömülü kalmıştı. Kapı ile ev arasında içine yağmur ve çamaşır sularının aktığı gübreyle dolu bir su birikintisi uzanıyordu. Bu çerden çöpten binanın dayandığı ve ötekilerden daha sağlam görünen duvar, tavşanların kalabalık aileler oluşturduğu kafesli barakaları destekliyordu. Bahçe kapısının sağında, üzerinde saman ambarı bulunan inek ahır mandıra aracılığıyla eve bağlanıyordu. Solda bir kümes, bir beygir ahır ve evin damı gibi birbiri üzerine çakılmış kötü beyaz tahtalardan yapılmış ve üstü sazlarla yarım yamalak örtülmüş bir domuz sundurması vardı.

Derville'in ayak bastığı avlu, Paris'in her gün silip süpürdüğü devasa yemek malzemelerinin üretildiği hemen bütün yerler gibi, tam zamanında yetiştirme zorunluluğundan kaynaklanan telaş belirtileri gösteriyordu. Süt taşımaya yarayan kambur teneke güğümler ve kaymak çömllekleri, bezden tıkaçlarıyla, mandıranın önüne karmakarışık bir şekilde atılmıştı. Bunları silmeye yarayan delik paçavralar, sııklara bağlanmış sicimler üzerinde güneşin altında uçuşuyorlardı. Soyuna ancak mandıralarda rastlanan sakın beygir, arabanın birkaç adım önüne ilerlemiş, kapısı kapalı olan ahırın önünde duruyordu. Bir keçi evin sarı, çatlak duvarını kaplayan cılız ve tozlu asmanın yapraklarını yiyordu. Bir kedi kaymak çömlleklerinin üstüne çömelmiş, bunları yalıyordu. Derville'in yaklaşması üzerine korkan tavuklar gıdaklayarak uçuştular, bekçi köpeği havladı.

"Eylau savaşını kazandıran adam burada oturuyormuş, ha!" dedi Derville kendi kendine, bu çirkin görüntünün tamamını bir bakışta yakalayarak.

Ev üç bacaksızın gözetimi altında kalmıştı. Biri, yeşil otlar dolu bir arabanın tepesine çıkmış, doğruca tencerenin içine düşeceklerini umarak komşu evin ocak borusunun içine taş atıyordu. Öteki, bir domuzu arabanın yere değen döşeme tahtası üzerine getirmeye çalışıyordu, üçüncüsü de arabanın öbür ucuna asılmış, onu bir tahteravalli gibi kullanarak domuzu hoplatmak için hayvanın binmesini bekliyordu. Derville, M. Chabert'in orada mı oturduğunu sorunca, hiçbirisi cevap vermedi ve üçü de, bu iki sözcüğü birleştirmek caizse, ona kurnaz bir ahmaklıkla baktılar. Derville sorularını boş yere tekrarlardı. Üç haylazın alaycı tavırlarına dayanamayarak, gençlerin çocuklara söylemek hakkını kendilerinde buldıkları şu hoş küfürleri savurdu, yumurcaklar da kaba bir gülüşle sessizliği bozdular. Derville sinirlendi. Onun sesini işiten albay, mandıranın yanındaki alçak odadan çıktı ve ifadesi imkânsız bir askeri soğukkanlılıkla kapısının eşiğinde göründü. Ağzında tiryakilerin ağız-yakan dedikleri hayli köhnemiş, mütevazı beyaz toprak pipolardan biri vardı. Korkunç derecede kirli bir kasketin siperini kaldırdı, Derville'i gördü ve yaramazlara dostça bir sesle, "Kıta, gürültüyü kes!" diye haykırarak koruyucusunun yanına daha çabuk varabilmek için gübre yığınlarına basarak yürüdü. Çocuklar hemen saygıyla sustular. Bu hareketleri, ihtiyar askerin üzerlerinde ne kadar etkisi olduğunu gösteriyordu.

"Neden bana yazmadınız?" dedi albay Derville'e. Ayaklarını gübreye batırmak istemeyen avukatın kararsızlığını fark edince, "Ahır tarafından geçin! Orası taşlıktır," diye seslendi.

Derville sıçraya sıçraya albayın çıktığı kapının eşiğine vardı. Chabert görünüşe bakılırsa onu kendi odasında kabul etmek zorunda kalmaktan hoşlanmamıştı. Gerçekten de Derville orada tek bir iskemle gördü. Albayın yatağı birkaç saman

demetinden yapılmıştı, ev sahibesi bunun üstüne, mandıra arabalarında minder vazifesi gören, kim bilir nereden bulunmuş delik deşik birkaç halı parçası sermişti. Zemin dövülmüş topraktandı. Güherçileli, yeşilimtrak ve çatlak duvarlar o kadar nemliydi ki, albayın yattığı tarafta duvar hasırla kaplanmıştı. Meşhur pelerin bir çiviye asılmıştı. İki çift kötü çizme bir köşeye atılmıştı. Ortada örtüye benzer hiçbir şey görünmüyordu. Kurt yenikli masanın üzerinde Plancher tarafından yeniden bastırılan Büyük Ordu Bültenleri açık duruyor ve albay tarafından okunmakta olduğu anlaşıyordu. Bu sefalet görüntüsü içinde albayın yüzü sakin ve huzurluydu. Derville'in evine yaptığı ziyaret yüz hatlarının şeklini değiştirmiş gibiydi, avukat bu yüzde mutlu bir düşüncenin izlerini, umudun serpmiş olduğu özel bir ışığı fark etti.

"Piponun dumanı sizi rahatsız eder mi?" dedi albay, hasırı yarı dökülmüş iskemleyi Derville'e uzatarak.

"Ama albay, siz burada çok kötü durumdasınız."

Avukatlara özgü güvensizlik ve tanık oldukları gizli kalmış korkunç dramların onlara erkenden verdiği hazin tecrübe söyletmişti bu cümleyi Derville'e.

"İşte," dedi kendi kendine, "verdiğim parayı herhalde askerlerin üç farzını getirmek için harcamış bir adam: kumar, şarap ve kadınlar!"

"Doğrudur mösyö, burada pek lüks içinde yaşamıyoruz. Burası dostlukla ısınan bir fakirhane, ama..." bu noktada asker, kanun adamına derin bir bakış attı, "ama ben kimseye zarar vermedim, kimseyi yanımdan kovmadım ve huzur içinde uyuyorum."

Derville müşterisine borç verdiği paranın hesabını sormanın biraz nezaketsizlik olacağını düşündü ve ona şunları söylemekle yetindi:

“Niçin Paris’e gelmediniz? Orada da burası kadar ucuza geçinebilirdiniz, ama daha rahat ederdiniz.”

“İyi ama,” diye cevap verdi albay, “yanlarında oturduğum bu iyi insanlar beni evlerine kabul etmiş ve bir yıl bedavaya beslemişlerdi. Biraz para sahibi oldum diye onları nasıl bıraktım? Hem bu üç yaramazın babası yaşlı bir Mısırlı.”

“Nasıl, Mısırlı mı?”

“Benim de katıldığım Mısır seferinden dönmüş olan askerlere bu adı veririz. Oradan dönenlerin hepsi biraz kardeş sayılırlar, ayrıca Vergniaud o sırada benim alayımdaydı ve onunla çölde suyumuzu paylaşmıştık. Hem daha çocuklara okumayı iyice öğretemedim.”

“Paranız karşılığında bu adam size biraz daha iyi bakabilirdi.”

“Adam sen de!” dedi albay, “onun çocukları da benim gibi saman üstünde yatıyorlar. Karısı ile kendisinin yatakları da daha iyi değil; bunlar çok yoksul insanlar, ne yapalım! Başlarından büyük işe girişmişler. Ah bir servetimi tekrar ele geçirsem! Neyse, kapatalım bu bahsi.”

“Albay, yarın veya öbür gün evrakınız Heilsberg’den gelecek. Kurtarıcınız hâlâ hayattaymış!”

“Hey gidi para! Ben böyle parasız kalacak adam mıydım?” diye haykırdı albay, piposunu yere atarak.

Kararmış bir pipo, bir tiryaki için değerlidir, ama bu o kadar doğal, o kadar cömertçe yapılmış bir hareketti ki, bütün tiryakiler, hatta Tekel bile, bu tütüne hakaret suçunu affederdi. Belki de piposunun parçalarını melekler toplardı.

“Albay, işiniz son derece karmaşık,” dedi Derville, güneş altında evin etrafında dolaşmak için dışarı çıkarak.

“Bana son derece basit görünüyor,” dedi aser. “Beni ölmüş sandılar, işte hayattayım! Karımı ve servetimi bana geri ve-

rin; hakkım olan general rütbesini verin. Çünkü Eylau Savaşı arifesinde imparatorluk ordusunda albaylığa terfi etmiştim.”

“Adalet dünyasında işler böyle yürümüyor,” diye devam etti Derville. “Beni dinleyin, siz Kont Chabert’siniz, kabul ediyorum, ama varlığınızı inkâr etmekte çıkarları olan insanlara bunu kanuni yoldan kanıtlamak gerekiyor. Ayrıca belgeleri-niz tartışılacak. Bu tartışma on, on iki temel soru doğuracak. Bunlar bozula bozula temyize kadar gidecek ve ben ne kadar gayret edersem edeyim, uzadıkça uzayan bir dolu mas-raflı dava çıkacak ortaya. Rakipleriniz reddetmeyeceğiniz bir araştırma açılmasını isteyecekler, belki de bu, Prusya’da ta-nık ifadelerinin alınmasını da gerektirecek. Haydi en iyisini farz edelim, Albay Chabert olduğunuzun adliyece çarçabuk tanındığını kabul edelim. Kontes Ferraud’nun günahı ona ait olmayan iki kocalı durumundan ortaya çıkan sorunun nasıl ele alınacağını biliyor musunuz? Davanızda hakkın tayini ka-nunun dışında kalır, bu yüzden de hakimler tarafından ancak vicdan kanunlarıyla muhakeme edilebilir. Tıpkı bazı cinayet davalarının toplumsal gariplikleri yüzünden ortaya çıkan nazik sorunlarda jürinin yaptığı gibi. Evliliğinizden çocuğu-nuz olmamış, oysa Kont Ferraud’nun bu nikâhtan iki çocu-ğu var; hakimler bağlantısı nispeten daha zayıf olan evliliği, bağları daha kuvvetli olan nikâh lehine feshedebilirler, çünkü nikâhlananlar arasında iyi niyet vardı. Bu yaşınızda ve içinde bulunduğunuz şartlar altında, artık sizi sevmeyen bir kadı-na sahip olmak için ayak direyerek ahlaki bakımdan iyi bir durumda mı bulunacaksınız? Karşınızda karınız ve kocası, mahkemeler üzerinde etki yapabilecek iki güçlü kişi bulacak-sınız. Dolayısıyla mahkeme çok uzayabilir. Bu sırada en yakıcı üzüntüler içinde yaşlanacaksınız.”

“Ya servetim?”

“Büyük bir servetiniz olduğunu mu sanıyorsunuz?”

“Yılda otuz bin frank gelirim yok muydu?”

“Sevgili albayım, 1799’da evlenmenizden önce servetinizin dörtte birini darülacezeye bırakan bir vasiyetname hazırlamışsınız.”

“Doğru.”

“İşte, sizi ölmüş bilince, bu dörtte bir hisseyi darülaceze-ye vermek için varınızı yoğunuzu satıp tasfiye işine girişmek gerekmez miydi? Karınız yoksulları aldatmakta bir sakınca görmedi. Nakit paranın, mücevheratın elbette sözünü bile etmedi, gümüş takımlarından pek azını gösterdi. Ya karınızı memnun etmek ya da hazineye daha az vergi vermek için mobilyaya gerçek değerinin üçte ikisi oranında daha az fiyat biçildi, böylece servetiniz altı yüz bin frank olarak hesaplandı, bunun yarısı karınızın hakkıydı. Her şey sayıldı, tekrar onun tarafından satın alındı, karınız hepsi üzerinden kâr sağladı, darülaceze de yetmiş beş bin frankını aldı. Sonra, vasiyetnamenizde karınızdan söz etmemiş olduğunuz için mirasınız hazineye kaldığından, imparator bir kararname ile geriye kalan payı dul karınıza iade etti. Şimdi hakkınız nedir? Üç yüz bin frank, ayrıca masraflar da bundan düşülecek.”

“Şimdi siz buna adalet mı diyorsunuz?” dedi albay şaşırarak.

“Elbette...”

“Ne mükemmel adalet!”

“Adalet böyledir, albaycığım. Gördüğünüz gibi kolay sandığınız iş hiç de kolay değil. Madam Ferraud imparator tarafından kendisine verilen hisseyi muhafaza etmek bile isteyebilir.”

“Ama dul değildi, kararname hükümsüzdür.”

“Mutabıkız. Ama bunlar hep mahkemelik işler. Beni dinleyin. Bu şartlar altında öyle sanıyorum ki, uzlaşmak hem sizin için hem de onun için en yerinde çözüm yolu olacaktır. Böylece, hak ettiğinizden daha büyük bir servet kazanabilirsiniz.”

“Böyle bir hareket karımı satmak olmaz mı?”

“Yılda yirmi dört bin frank gelikle, şimdiki durumunuzda, size eski karınızdan daha uygun düşecek ve sizi daha çok mutlu edecek bir kadın bulabilirsiniz. Zemini yoklamak için, bugün Madam Ferraud’yu görmeye gitmek niyetindeyim; ama size haber vermeden bu yola başvurmak istemedim.”

“Beraber gidelim...”

“Bu halinizle mi? Hayır, albay, olmaz. Böyle davranmakla davanızı büsbütün kaybedersiniz...”

“Davam kazanılabilecek gibi mi?”

“Her bakımdan. Ama sevgili Albay Chabert, bir noktaya dikkat etmiyorsunuz. Ben zengin değilim, makamımın ücreti tümüyle ödenmedi. Eğer mahkeme size servetiniz üzerinden bir avans verdirirse, bunu ancak sizin Légion d’honneur büyük subayı Kont Chabert olduğunuza kanaat getirdikten sonra yapar.”

“Sahi, ben Légion büyük subayıyım. Bu aklımdan çıkmış,” dedi albay safça.

“İşte,” diye devam etti Derville, “o noktaya varmak için dava açmak, avukatların ücretini vermek, mahkeme harçlarını ödemek ve yaşamak gerekmez mi? Sırf hazırlık masrafları bile bir seferde on iki ya da on beş bin frankın üstüne çıkacak. Bu kadar param yok, makamımın ücretini bana borç veren kişiye ödediğim ağır faizler altında eziliyorum. Ya siz! Siz bu parayı nereden bulacaksınız?”

Zavallı askerin fersiz gözlerinden akan iri yaş damlaları buruşuk yanaklarından aşağı yuvarlandı. Bu güçlükler kar-

şısında umutsuzluğa kapıldı. Toplum ve hukuk dünyası bir kâbus gibi üstüne çöküyordu.

“Vandôme meydanındaki sütunun ayağına gideceğim, orada ‘ben Eylau’da Rusların hatlarını yaran Albay Chabert’im!’ diye haykıracağım. Tunç¹ beni tanır!” diye bağırdı.

“Ve şüphesiz sizi Charenton’a tıklarlar.”

Bu korkunç adı işitince albayın heyecanı söndü.

“Savunma bakanlığında benim için bir şey yapamazlar mı?”

“Daireler!” dedi Derville, “gidebilirsiniz, ancak ölüm ilanınızı iptal eden usulünce hazırlanmış bir kararla birlikte. Devlet daireleri ellerinden gelse imparatorluk adamlarını mahvetmek isterler.”

Albay bir an şaşkın, hareketsiz, görmeden bakarak, sonsuz bir mutsuzluk içinde perişan halde kaldı. Askeri adalet riyasızdır, hızlıdır, Türk usulünce karar verir ve yargıları hemen her zaman yerindedir; Chabert’in bildiği tek adalet buydu. İçine girilmesi gereken güçlükler labirentini fark edince, orada yolculuk etmek için ne kadar paraya ihtiyaç olduğunu görünce, zavallı asker, o insana has, irade adı verilen gücüne bir darbe yedi. Davalarla uğraşarak yaşamak ona imkânsız göründü; yoksul, dilenci kalmayı, kendisini kabul edecek bir alay bulursa süvari neferi yazılmayı bin kere tercih ederdi. Maddi ve manevi acıları şimdiden bedeninin en önemli organlarından bazılarına zarar vermişti. Tıbbın bir isim veremediği ve insan mekanizmasının en çabuk etkilenen kısmı gibi görünen, bir şekilde sinir sistemi gibi hareketli olan yerde çöreklenen, mutsuzluk sıkıntısı denebilecek bir hastalığa yakalanmıştı. Bu görünmeyen ama gerçek hastalık, ne kadar ağır olursa olsun, mutlu bir sonla iyileşebilirdi. Bu sağlam

1 Napoléon’un tunçtan heykeli (ÇN).

mekanizmayı tümüyle sarsmak için yeni bir engel, zayıf zembereklerini kıracak ve fizyologların üzüntüyle perişan olmuş insanlarda gördükleri o tereddütleri, o anlaşılmayan yarım yamalak hareketleri ortaya çıkaracak herhangi bir beklenmedik olay yeterliydi.

Bunun üzerine Derville, müşterisinde derin bir bitkinlik belirtisi fark ederek ona şöyle dedi:

“Korkmayın, bu işin sonucu nasıl olsa sizin lehinize olacaktır. Yalnız düşünün; bana tamamen güvenebilir ve sizin için en uygun göreceğim sonucu körü körüne kabul edebilir misiniz?”

“İstediğinizi yapın,” dedi Chabert.

“Evet, ama ölüme giden bir adam gibi kendinizi bana teslim mi ediyorsunuz?”

“Mevkisiz, adsız kalacak değil miyim? Buna katlanılır mı?”

“Öyle demek istemedim,” dedi avukat. “Haklarınıza sahip olmanız için ölüm belgenizi ve evlilik akdinizi iptal edecek bir hükmü sulh yoluyla elde etmeye çalışacağız. Hatta Kont Ferraud’nun nüfuzu sayesinde, general rütbesiyle orduya tayin edilecek ve hiç şüphesiz bir emeklilik maaşı alacaksınız.”

“Haydi bakalım,” diye cevap verdi Chabert, “size tamamen güveniyorum.”

“O halde imzalamanız için size bir vekâletname göndereceğim,” dedi Derville. “Hoşça kalın, iyi şanslar! Paraya ihtiyacınız olursa bana gelin.”

Chabert, Derville’in elini hararetle sıktı ve kendinde ancak onu bakışlarıyla izleyecek gücü bularak arkası duvara dayalı durdu. Adliye işlerinden pek az anlayan bütün insanlar gibi, bu beklenmedik mücadeleden ürküyordu.

Bu konuşma sırasında birkaç kez, sokakta araba kapısının yanındaki bir sütun arkasında saklanarak Derville’in çıkışı-

nı gözetleyen ve Derville dışarı çıkınca yanına yaklaşan bir adamın yüzü görünmüştü. Üzerinde uzun mavi bir ceket, bira tüccarlarınıninkine benzer pilili beyaz bir tulum, başında da su samurundan bir şapka bulunan bir adamcağızdı bu. Yüzü esmer, çukurlaşmış, buruşuktu, ama çok çalışmaktan elmacık kemiklerinin üstü kızarmış ve açık havadan kavrulmuştu.

“Sizi rahatsız ettiğim için mazur görün, mösyö,” dedi, Derville’i kolundan tutup durdurarak, “fakat sizi görünce generalimizin dostu olduğunuzu düşündüm.”

“Neden onunla ilgileniyorsunuz?” dedi Derville. “Hem kimsiniz siz?” diye ekledi güvensiz avukat.

“Ben Louis Vargniaud’yum,” cevabını verdi öteki. “Size söyleyecek bir çift sözüm var.”

“Demek Kont Chabert’i bu halde yaşatan sizsiniz, öyle mi?”

“Özür dilerim, mazur görün efendim, en güzel odamı ona verdim. Eğer tek odam olsaydı, yine ona verir, kendim ahırda yatardım. Onun gibi acı çekmiş, çocuklarıma okumayı öğretten bir adam, bir general, bir Mısırlı, emrinde hizmet ettiğim ilk teğmen... görmeliydiniz! Kendisi hepimizden iyi bir odada oturuyor. Neyim varsa onunla paylaştım. Ne yazık ki bu çok bir şey değildi, ekmek, süt, yumurta; ne yapalım, elimizden geldiği kadar! Az veren candan verir. Ama bizi çok üzdü.”

“O mu?”

“Evet, mösyö, kelimenin tam anlamıyla üzdü. Açık konuşmam gerekirse, boyumdan büyük bir işe kalkışmıştım, o da bunu gördü. Canı sıkılıyor ve beygiri tımar ediyordu. ‘Aman generalim, etme eyleme’ dedim. ‘Adam sen de,’ dedi, ‘haylazlar gibi boş oturmak istemiyorum, hem çoktan beridir böyle şeylere alıştım ben.’ Mandırann parası için Grados adında birine senetler imzalamıştım. Onu tanır mısınız, mösyö?”

“Ama azizim, sizi dinleyecek vaktim yok. Yalnız bana albayın sizi nasıl üzdüğünü anlatın.”

“Bizi çok üzdü, mösyö, adımın Louis Vergiaud olduğu ve karımın o yüzden ağladığı kadar gerçek bu. Senedimizin bir meteliğini ödeyecek paramız olmadığını komşulardan öğrenmiş. İhtiyar asker hiçbir şey söylemeden, verdiğiniz bütün paraları biriktirmiş, senedin vadesini beklemiş ve onu öde-miş. Ne muziplik! Karınla ben zavallı adamcağızın tütünü olmadığını, ondan feragat ettiğini biliyorduk. Ah! Şimdi her sabah puroları var! Bunun için ruhumu satardım... Yok! Bizi çok üzdü. Sizin iyi yürekli bir insan olduğunuzu söylemiş-ti, bu yüzden işyerimizi rehine koyarak bize yüz ekü ödünç vermenizi isteyecektim, ona elbise yaptıralım, odasına eşya alalım diye. Bizi borçtan kurtardığını sandı, öyle değil mi? Oysa tam tersine, bizi borçlandırdı... hem de üzdü! Bize bunu yapmamalıydı. Bizi incitti... üstelik biz dostuz! Size yemin ederim, dürüst bir adam olarak, ki adımın Louis Vergniaud olduğu kadar gerçek bu, size paranızı geri ödememektense askere yazılırım...”

Derville mandıracıya baktı ve evi, avluyu, gübreleri, ahır, tavşanları, çocukları tekrar görmek için birkaç adım geriledi.

‘Aslında, sanırım erdemin esaslarından biri de emlak sahibi olmamakmış,’ diye düşündü.

“Peki, istediğin yüz eküye, hatta daha da fazlasına sahip olacaksın. Ama bu parayı sana verecek kişi ben olmayacağım. Albay Chabert sana yardım edecek kadar zengin olacak, onu bu zevkten yoksun bırakmayacağım.”

“Yakında mı?”

“Elbette.”

“Aman Tanrım, karım ne kadar sevinecek!”

Ve mandıracının yağız yüzünü bir sevinç ifadesi kapladı.

“Şimdi,” dedi Derville arabasına binerken kendi kendine, “hasmımızı ziyarete gidelim. Oyunumuzu sezdirmeyelim, onunkini öğrenmeye çalışalım ve zaferi bir hamlede kazanalım. Onu korkutmak lazım. Kadındır. Kadınlar en çok neden korkarlar? Bir kadının korktuğu tek şey...”

Kontesin durumunu incelemeye başladı ve büyük politikacıların kendi planlarını yaparken ve düşman kabinelerinin sırrını öğrenmeye çalışırken daldıkları türden karanlık düşüncelere daldı. Dava vekilleri bir şekilde, özel işlerle uğraşan devlet adamları değil midirler? Derville’in yetenek ve zekâsını anlatabilmek için Kont Perraud ile karısının durumlarını şöyle bir gözden geçirmek gerekir.

İçini kemiren bir yükselme tutkusuna kapılan kont, yanma Delbecq adında iflas etmiş eski bir avukatı almış ve özel işlerinin idaresini, bütün hukuki hile yollarını bilen bu fazlasıyla becerikli adama bırakmıştı. Bu kurnaz adliye kurdu, kontun yanındaki konumunu, orada namusuyla çalışmanın kendi çıkarına olduğunu görecektik kadar iyi anlamıştı. Servetine her türlü özeni gösterdiği patronunun itibarı sayesinde bir yere varacağını umuyordu. Tavırları eski hayatını öylesine yalanlıyordu ki, kendisine iftira edilmiş bir adam gözüyle bakılıyordu. Her kadının az çok sahip olduğu incelik ve kavrayışla kâhyasının nasıl bir adam olduğunu anlamış olan kontes, onu ustaca gözetliyor ve öyle iyi idare ediyordu ki kişisel servetini artırmak için ondan yararlanmanın yolunu çoktan bulmuştu. M. Ferraud’yu kendisinin yönettiğine Delbecq’i inandırmayı başarmış ve kendi çıkarlarına sadakatle hizmet ederse onu Fransa’nın en önemli şehirlerinden birinde bir genel mahkemenin başkanlığına tayin ettireceğine söz vermişti. Zengin bir kadınla evlenmesini ve ileride milletvekili olarak politika alanında yüksek bir mevki elde etmesini sağlayacak böylesi

bir azledilmez görev vaadi, Delbecq'i kontesin entrikalarına alet etmişti. Restauration'ın ilk üç yılında borsa dalgalanmalarının ve emlak fiyatlarındaki yükselmenin açık göz insanlara sunduğu iyi fırsatlardan hiçbirini kontese kaçırtmadı. Koruyucusunun servetini üç katına çıkarmıştı, varlığını çabucak büyötmek için her yolun kontese meşru görünmesi, bu işi bir hayli kolaylaştırmıştı. Madam Ferraud kontun çeşitli memuriyetlerden aldığı aylıkları evin masraflarına harcayarak kendi gelirini servetine ekliyordu. Delbecq de, sebeplerini anlamaya çalışmadan bu pinti hesaplara alet oluyordu. Bu tür insanlar yalnızca ortaya çıkması kendi çıkarlarına olan sırlarla ilgilenirler. Bunun nedeni doğal olarak, Paris'li kadınların birçoğunun kapıldığı altın hırsıydı ve Kont Ferraud'nun amaçlarına ulaşması için o kadar büyük bir servete ihtiyaç vardı ki, kâhya bazen kontesin bu açgözlülüğünde hâlâ çok sevdiği adama karşı bağlılığının bir sonucunu görür gibi oluyordu. Kontes bu tutumunun sırrını kalbinin derinliklerine gömmüştü. Kendisi için ölüm kalım meselesi olan sırlar orada saklıydı, bu hikâyenin düğüm noktası da orada bulunuyordu.

1948 yılı başlarında krallık görünüşte sarsılmaz temeller üzerine kurulmuştu; yüksek düşünceliler tarafından anlaşılan yönetim doktrinleri, onlara Fransa için yeni bir refah dönemini başlatmaya aday görünmüştü, işte o zaman Paris sosyetesı cephe değıştirdi. Kontes Ferraud, tesadüfen hem aşk hem servet hem de tutku evliliğı yapmış bulunuyordu. Hâlâ güzel olan Madam Ferraud revaçta bir kadın rolü oynadı ve saray atmosferi içinde yaşadı. Kendisi gibi, Krallık partisinin en kabiliyetli adamlarından biri olarak övölen ve kralın dostu olmasından dolayı bakanlığa aday gösterilen kocası da zengin olduğı için, aristokrasiye mensuptu ve onun ihtişamını paylaşıyordu. Bu zaferin ortasında manevi bir illete tutuldu.

Öyle duygular vardır ki gizlemek için erkeklerin gösterdiği itinalara rağmen kadınların gözünden kaçmaz. Kralın tahta ilk dönüşünde, Kont Ferraud evliliğinden biraz pişmanlık duymuştu. Albay Chabert'in dul karısı kendisine hiçbir müttefik sağlayamamıştı, düşmanlar ve dikenlerle dolu bu yolda yürümek için tek başına ve hamisizdi. Sonra belki, karısı hakkında soğukkanlılıkla hüküm verebildiği zaman, onda, emellerinin gerçekleşmesine yardım etmesini imkânsız kılan bazı eğitim kusurları fark etmişti. Talleyran'ın evliliği konusunda kocasının söylediği bir söz kontesi aydınlattı, ona göre, evlilikleri gerçekleşmiş olmasa, hiçbir zaman Madam Ferraud olamayacağı kanıtlanmıştı. Bu pişmanlığı hangi kadın affedebilir? Bu pişmanlıkta bütün hakaretler, bütün suçlar, bütün retler tohum halimde mevcut değil midir? Özellikle de ilk kocasının dönmesinden korktuğu düşünülürse, bu söz kontesin yüreğinde kim bilir nasıl bir yara açmıştı! Albayın hayatta olduğunu öğrenmiş ve ona sırt çevirmişti. Sonra kendisinden söz edildiğini artık işitmez olunca, onun imparatorluk bayrağı ve Boutin'le birlikte Waterloo'da ölmüş olduğuna inanmak hoşuna gitmişti. Bununla birlikte, kontu bağların en güçlüsüyle, altın zincirle kendine bağlamaya karar verdi ve Albay Chabert tekrar ortaya çıkacak olursa servetinin ikinci evliliğinin feshini imkânsız kılacağı kadar zengin olmak istedi. Gerçekten de albay tekrar ortaya çıkmıştı, ama o kadar korktuğu mücadelelenin neden çoktan başlamadığını kendine açıklayamıyordu. Acılar, hastalık belki de onu bu adamdan kurtarmıştı. Belki de aklını oynatmıştı, Charenton yine onun hakkından gelebilirdi. Madam Ferraud baskı altında kalmak ya da felaketi hızlandırmak korkusuyla, sırrını ne Delbecq'e ne de polise açabilmişti. Paris'te, Madam Ferraud gibi içlerinde gizli bir ahlak canavarı taşıyan ya da bir uçurumun kıyısında dolaşan pek

çok kadın vardır; bunlar yaralarının bulunduğu yeri nasırlaştırır ve yine gülüp eğlenebilirler.

Arabası Varennes sokağında, Ferraud konağının kapısında durunca derin düşüncelerinden sıyrılan Derville, “Kont Ferraud’nun durumunda bir tuhaflık var,” dedi kendi kendine, “onun kadar zengin, kral tarafından sevilen bir adam nasıl oluyor da hâlâ *Pair de France*¹ değil? Gerçi Madam de Grandlieu’nün bana dediği gibi, belki de ‘*pair*’liği saçıp savurmadan ona yüksek bir değer vermek kralın politikası gereğidir. Hem ne bir parlamento üyesinin oğlu ne bir Crillon ne de bir Rohan olduğundan, Kont Ferraud Asiller Meclisi’ne ancak el altından, gizlice girebilir. Ama evliliği bozulursa, kralın isteği ve rızasıyla, yalnızca bir kız çocuğu olan ihtiyar bir senatörün *pair*’liğini devralamaz mı? İşte kontesimizi korkutmak için ileri sürülebilecek güzel bir bahane,” diye düşündü merdivenleri çıkarken.

Derville, bilmeden gizli yaraya parmak basmış, elini Madam Ferraud’yu kemiren illetin içine daldırmıştı. Onun tarafından güzel bir kışlık yemek odasında kabul edildi. Kontes, demir çubuklu küçük bir direğe zincirle bağlanmış bir maymunla oynayarak yemek yiyordu. Bol ve hafif bir zarif elbise giymişti; saçlarının gelişigüzel tutturulmuş bukleleri ona hırçın bir eda veren bir takkeden dökülüyordu. Taze ve güler yüzlüydü. Gümüş, mercan ve sedefler, masa üzerinde parlıyordu, masanın etrafında da nefis porselen saksılara dikilmiş nadide çiçekler vardı. Zavallı Kont Chabert yoksul bir mandıracının yanında, hayvanlar arasında yaşarken, karısını onun mirasıyla zenginleşmiş, lüks içinde, sosyetenin en yüksek mevkiinde gören avukat, “Bundan alınacak ders, güzel bir

1 Doğrudan Fransa kralına bağlı olan büyük feodallere verilen isim. Etimolojik olarak, kralın “eşiti” anlamına gelir (ÇN).

kadının eski kılıklı, saman perukalı ve delik pabuçlu bir adamın şahsında, âşığını bile asla tanımak istemeyeceğidir,” dedi kendi kendine. Anlamalı ve acı bir tebessüm, Parisli ailelerin birçoğunun altında hayatlarını gizledikleri yalanlara rağmen, her şeyin içyüzünü bilecek mevkideki bir adamın aklına gelmesi doğal olan yarı felsefi, yarı alaycı düşünceleri ifade ediyordu.

“Günaydın, Mösyö Derville,” dedi kontes, maymuna kahve içirmeye devam ederek.

“Madam,” dedi avukat birdenbire, kontesin böyle umursamaz bir tavırla kendisine ‘Günaydın Mösyö Derville’ demesine çok sinirlenerek, “sizinle oldukça ciddi bir meseleyi görüşmeye geldim.”

“Çok üzgünüm, kont evde değil.”

“Bense çok memnunum, madam. Konuşmamıza katılması üzücü olurdu. Zaten Delbecq’ten, kontu rahatsız etmeden işlerinizle bizzat ilgilenmekten hoşlandığınızı duymuştum.”

“O halde Delbecq’i çağırtaım,” dedi kontes.

“Bütün maharetine rağmen onun size hiçbir yararı dokunamaz,” diye devam etti Derville. “Dinleyin, madam, tek bir söz sizi ciddileştirmek için yeterli olacak. Kont Chabert yaşıyor.”

“Böyle saçma sapan şeyler söyleyerek mi beni ciddileştirmek istiyorsunuz?” dedi kontes kahkaha atarak.

Ama kalbini okur gibi kendisini sorguya çeken Derville’in sabit bakışlarının garip berraklığı karşısında donakaldı.

“Madam,” dedi dava vekili soğuk ve etkileyici bir ağırbaşlılıkla, “sizi tehdit eden tehlikenin büyüklüğünü bilmiyorsunuz. Size Kont Chabert’in hayatta olduğunu ispat eden belgelerin su götürmez sağlamlığından ve delillerin kesinliğinden söz etmeyeceğim. Bilirsiniz ki kaybedilecek bir davayı üzeri-

ne alacak adam değilim ben. Ölüm belgesinin feshi için açacağımız davaya itiraz edecek olursanız, bu ilk duruşmayı kaybedeceksiniz ve bu iş bir kere lehimize halledildi mi, ötekileri de bize kazandıracak.”

“Neden bahsediyorsunuz böyle?”

“Ne albaydan, ne sizden. Size bu davanın garip olaylarıyla silahlanmış zeki avukatların yapabilecekleri savunmalardan ve ikinci kocanızla nikâhınız daha yapılmadan birinci kocanızdan aldığınız mektupları öne sürerek bundan nasıl yararlanabileceklerinden de bahsedecek değilim.”

“Doğru değil bu!” dedi kontes, hafifmeşrep bir kadının bütün hırçınlığıyla. “Hiçbir zaman Kont Chabert’den mektup almadım ben, kendine albay diyen biri varsa, bu ancak bir entrikacı, belki Cogniard gibi serbest bırakılmış bir haydut olabilir. Düşüncesi bile beni ürpertiyor. Albay mezardan kal-kabilir mi, mösyö? Bonaparte, bir yaveri vasıtasıyla ölümünden dolayı bana taziyede bulunmuştu ve meclisler tarafından dul karısına ayrılan üç bin frank maaşı hâlâ alıyorum. Ortaya çıkmış olan bütün Chabert’leri kovmakta bin kere haklıydım, bundan sonra çıkacaklara da öyle yapacağım.”

Rakipleri ya da müşterileri öfkelendiğinde sakın kalmaya alışkın olan avukatlara özgü bir manevrayla ağzından laf almak için kontesi kemiren öfkeyi iğnelemekten zevk duyan Derville, “İyi ki yalnızız, madam,” dedi soğuk bir tavırla, “istediğimiz kadar yalan söyleyebiliriz.”

“Haydi bakalım, baş başayız,” dedi kendi kendine, ona acizini hissettirmek için anında bir tuzak hazırlayarak.

“İlk mektubun teslim edildiğine dair kanıt var, madam,” diye devam etti yüksek sesle, “içinde de tahviller bulunuyordu...”

“Ne münasebet, içinde öyle şeyler yoktu.”

“Demek ki bu ilk mektubu aldınız,” dedi Derville gülümseyerek. “Bir avukatın size kurduğu ilk tuzağa yakalandınız, ama hâlâ adaletle boy ölçüşebileceğinizi sanıyorsunuz.”

Kontes kızardı, bozardı, yüzünü elleriyle kapattı. Sonra utancının sıyrıldı, o tür kadınlara özgü doğal bir soğukkanlılıkla atıldı:

“Madem ki sözde Chabert’in avukatısınız, lütfen...”

“Madam,” dedi Derville sözünü keserek, “şu anda hâlâ albay kadar sizin de avukatınızım. Sizin gibi değerli bir müşteriyi kaybetmek isteyeceğimi mi sanıyorsunuz? Ama beni dinlemiyorsunuz...”

“Konuşun, mösyö,” dedi kadın nezaketle.

“Servetiniz size Kont Chabert’den geliyordu ve siz kendisini reddettiniz. Servetiniz çok büyük ama onu dilenmeye zorluyorsunuz. Madam, olaylar kendi içlerinde etkileyici olunca avukatlar da etkileyici konuşurlar, burada kamuoyunu size karşı ayaklandırabilecek durumlar var.”

“İyi ama mösyö,” dedi kontes, Derville’in kendisini istediği gibi parmağında oynatmasından sabırsızlanarak, “M. Chabert’inizin hayatta olduğunu kabul etsek bile, çocuklar yüzünden mahkeme ikinci evliliğimi koruyacaktır, ben de böylece M Chabert’e iki yüz yirmi beş bin frank vererek işin içinden sıyrılırım.”

“Madam, mahkemenin duygusal meseleye hangi taraftan bakacağını bilemeyiz. Bir tarafta bir anne ile çocukları varsa, öteki tarafta da felaketler altında ezilmiş, sizin yüzünüzden, kendisini reddetmeniz yüzünden yaşlanmış bir adam var. Nereden bir eş bulacak? Hem hâkimler kanuna karşı gelebilirler mi? Albayla evliliğiniz yasal ve önceliklidir. Ama yüz kızartıcı renkler altında ortaya çıkarsanız, hiç beklemediğiniz yeni bir

hasım kazanabilirsiniz. İşte madam, sizi korumak istediğim tehlike buradadır.”

“Yeni bir hasım mı, kimmiş o?”

“Kont Ferraud, Madam.”

“Kont Ferraud bana candan bağlıdır ve çocuklarının anasına karşı çok büyük saygı besler...”

“Kalpleri okumaya alışkın hukuk adamlarına böyle saçma şeylerden bahsetmeyin. Şu anda M. Ferraud’nun evliliğinizi sona erdirmek için en ufak bir arzusu yok ve size taptığına eminim; ama biri gelip de ona evliliğinin feshedilebileceğini, karısının kamuoyu karşısında bir suçluya dönüşeceğini söylese...”

“Beni savunurdu, mösyö!”

“Hayır, madam.”

“Beni bırakmak için nasıl bir gerekçesi olabilir, mösyö?”

“Bir *pair de France*’ın biricik kızıyla evlenmekte özgür olacağı ve kralın emriyle bu unvanın ona aktarılacağı gibi bir gerekçe.”

Kontes sarardı.

“Tam üstüne bastın!” dedi Derville kendi kendine. “Tamam, şimdi elimdesin, zavallı albayın davası kazanıldı.” Yüksek sesle devam etti:

“Zaten madam, şan ve şeref sahibi, general, kont, Légion d’honneur büyük subayı olan bir adam kötü bir alternatif sayılmayacağı için kont daha az vicdan azabı duyacaktır ve bu adam ondan karısını isterse...”

“Yeter, yeter mösyö!” dedi kontes. “Tek avukatım siz olacaksınız, ne yapmak gerekiyor?”

“Uzlaşmak.”

“Beni hâlâ seviyor mu?”

“Başka türlü olabileceğini sanmıyorum.”

Bu cevap üzerine kontes başını kaldırdı. Gözlerinde bir umut ışığı parladı; belki de davasını bir kadın kurnazlığıyla kazanmak için eski kocasının sevgisinden yararlanmayı düşünüyordu.

“Size dava mı açacağımızı, yoksa uzlaşma esaslarını saptamak üzere daireme mi geleceğinizi öğrenmek için emirlerinizi bekleyeceğim,” dedi Derville veda ederken.

Derville’in yaptığı ziyaretlerden sekiz gün sonra, güzel bir haziran sabahı, neredeyse doğaüstü bir tesadüfün birbirinden ayırdığı iki eş, Paris’in en zıt iki noktasından kalkarak ortak avukatlarının yazıhanesinde buluşmaya geldiler. Derville tarafından Albay Chabert’e cömertçe verilen avanslar ona rütbesine uygun bir şekilde giyinme olanağını vermişti. Ölü adam böylece oldukça temiz bir faytonla geldi. Başında yüzüne iyi giden bir peruka vardı. Lacivert bir elbise, beyaz gömlek giymişti, yeleğinin altında Légion d’honneur büyük subaylarına mahsus kırmızı kurdeleli nişanı taşıyordu. Refahın sağladığı alışkanlıklara kavuşunca eski asker zarafetini yeniden kazanmıştı. Dik duruyordu. Mutluluğunu ve bütün umutlarını yansıtan ciddi ve gizemli yüzü gençleşmiş ve resim sanatının en pitoresk ifadelerinden birini ödünç almak gerekirse, adeta semirmişti. İri bir meteliğin yeni basılmış bir altına benzediği gibi, o da eski pelerinli Chabert’e hiç benzemiyordu. Sokaktan geçenler onu görünce, şahsında ordumuzun güzel kalıntılarından birini, adeta güneşin bütün ışınlarını yansıtan kırık bir ayna parçası gibi ulusal şerefimizi yansıtan o kahraman insanlardan birini kolaylıkla tanırlardı. Bu yaşlı askerler aynı zamanda hem birer tablo hem de birer kitaptır.

Derville’in dairesine çıkmak üzere arabasından inerken, kont, bir genç adam çevikliğiyle yere atladı. Faytonu daha yeni geri dönmüştü ki, asalet armalarıyla süslü güzel bir kupa

geldi. İçinden, sade ama vücudunun gençliğini göstermek için ustaca hesaplanmış bir kıyafetle, Kontes Ferraud indi. Başında, kenarlarını gizleyerek yüzünü mükemmel çerçeveleyen ve tazeleştiren pembe astarlı güzel bir şapka vardı. Müşteriler gençleşmiş olsalar da, daire eski halinde kalmıştı ve bu hikâyenin başında tasvir edilen aynı tabloyu sunuyordu. Simonnin, omzunu o sırada açık duran pencereye dayamış yemek yiyor ve dört kararmış bina ile çevrili avlunun üstündeki gök parçasının maviliğini seyrediyordu.

“Aha!” diye bağırdı küçük memur, Albay Chabert’in general olduğuna ve kırmızı kurdele taktığına kim bir gösteri bile-tine bahse girer?”

“Patron yaman bir büyücüdür,” dedi Godeschal.

“Demek bu defa kendisine oyun oynayamayacağız ha?” diye sordu Desroches.

“Bu işi karısı, Madam Ferraud üstlenmiş!” dedi Boucard.

“Buyrun bakalım,” dedi Godeschal, “Kontes Ferraud mecburen iki kocalı mı olacak?”

“İşte geldi,” diye cevap verdi Simonnin.

O sırada Albay içeri girdi ve Derville’i sordu.

“İçerideler, sayın kont,” dedi Simonnin.

“Demek sağır değilmişsin, küçük maskara!” dedi Chabert, kulağını tutup çekerek. Bundan pek hoşlanan kâtipler gülme-yeye başladılar ve albaya, bu benzersiz kişiliğe layık ilgi dolu bir saygıyla baktılar.

Albay Chabert tam Derville’in yanına geçmişti ki dairenin kapısından karısı girdi.

“Baksanıza,” dedi Boucard, “patronun odasında garip bir sahne yaşanacak! İşte çift rakamlı günlerde Kont Ferraud’nun, tek rakamlı günlerdeyse Kont Chabert’in yanma gidebilecek bir kadın.”

“Artık yılda,” dedi Godeschal, “hesabı aralarında hallederler.”

“Susun beyler, sizi işitebilirler,” dedi Boucard ciddiyle, “müşterilerle sizin yaptığınız gibi alay edilen bir daire daha önce hiç görmedim.”

Derville albayı yatak odasına alırken kontes içeri girdi.

“Madam,” dedi avukat, “kont Chabert’i görmekten hoşlanıp hoşlanmayacağınızı bilmediğim için sizi ayırdım. Yine de arzu ederseniz...”

“Mösyö, bu inceliğiniz için size teşekkür ederim.”

“Bir sözleşme örneği hazırladım. Şartlarını şimdi burada M. Chabert’le görüşebilirsiniz. Her ikinize de karşılıklı tekliflerinizi bildirmek için aranızda sırayla gidip geleceğim.”

“Görelim, mösyö,” dedi kontes sabırsızlığını gizleyemeden.

Derville okudu:

“Bir yandan Paris’te Petit-Banquier sokağında oturan kont, tuğgeneral ve Légion d’honneur büyük subayı Chabert adıyla anılan M. Hyacinthe,

“Öte yandan, yukarıda adı geçen Kont Chabert’in karısı Madam Rose Chapotel, doğum yılı...

“Geçiniz, girişleri bırakıp şartlara gelem,” dedi kontes.

“Madam,” dedi Derville, başlangıç bölümü iki tarafın da durumunu kısaca açıklıyor. Sonra birinci maddeye göre siz, ikisi noter biri de kocanızın yanında kaldığı mandıracı olan üç tanığın huzurunda –ben onlara meseleyi gizlice açtım, bu konuda kimseye bir şey söylemeyecekler– evet bu üç tanığın huzurunda, sözleşmeye eklenmiş belgede adı geçen, sizin noteriniz Alexandre Crottat’nın dairesinde hazırlanan bir noter belgesiyle de durumu tespit edimiş kişinin, ilk kocanız Kont Chabert olduğunu onaylıyorsunuz. İkinci maddeye göre Al-

bay Chabert, mutluluğunuzu bozmamak için haklarını sözleşmede öngörülen şartlar dışında kullanınamayı kabul ediyor. Bu şartlar da,” dedi Derville bir çeşit parantez açarak, “bu gizli anlaşmanın şartlarının yerine getirilememesinden ibaret. Mösyö Chabert kendi payına, ölüm belgesini feshedecek ve bu evliliği sona erdirecek bir dava hükmüne sizinle karşılıklı olarak uymayı kabul ediyor.”

“Bu benim hiç işime gelmez,” dedi kontes şaşkınlık içinde, “ben dava istemiyorum, sebebini biliyorsunuz.”

Derville tavrını hiç bozmadan devam etti:

“Üçüncü maddeye göre siz, Hyacinthe, Kont Chabert’e, ömür boyu, yılda yirmi dört bin franklık bir gelir sağlamayı kabul ediyorsunuz. Bu servet maliye defteri kebirine yazılacak, ama ölümünde anaparası size geri verilecek.”

“Ama bu pek pahalı,” dedi kontes.

“Daha ucuza uzlaşabilir misiniz?”

“Belki.”

“Peki ne istiyorsunuz, madam?”

“İstediğim... Dava istemiyorum; istediğim...”

“Ölü kalması mı?” dedi Derville, çabucak sözünü keserek.

“Mösyö,” dedi kontes, “yirmi dört bin frank gelir isterseniz, davalıyoruz.”

Kapıyı açan ve birdenbire karısının karşısına çıkan albay, bir eli yeleğinde, öteki yere doğru uzanmış, serüveninin anısından korkunç bir enerji alarak boğuk bir sesle, “Evet, davalıyoruz!” diye haykırdı.

“Ta kendisi,” dedi kontes içinden.

“Pek pahalı, ha!” diye devam etti ihtiyar. “Size bir milyona yakın bir servet verdim ve siz benim felaketimi pazarlık ediyorsunuz. Peki, şimdi hem sizi hem de servetinizi istiyorum. Mallarda ortağız, evliliğimiz bitmedi.”

“Ama bu bey Albay Chabert değil ki!” diye bağırdı kontes, şaşırılmış gibi yaparak.

“Ya!” dedi albay, adamakıllı alaycı bir sesle, “kanıt mı istiyosunuz? Sizi Palais- Royal’den¹ aldım...”

Kontes sarardı, yüzünün allığı altında sarardığını gören ihtiyar asker, eskiden candan sevdiği bir kadına çektiirdiği büyük acıdan etkilenererek durdu, ama onun öyle zehirli bir bakışıyla karşılaştı ki hemen devam etti:

“Siz o zamanlar...”

“Lütfen, mösyö,” dedi kontes avukata, “bırakın beni gideyim. Buraya böyle korkunç şeyler işitmek için gelmedim.”

Kalktı ve dışarı çıktı. Derville arkasından koştu. Ama kontes adeta kanatlanmış ve uçmuştu. Odasına dönen avukat, albayı bir öfke nöbeti içinde ve geniş adımlarla dolaşırken buldu.

“O zamanlar herkes karısını istediği yerden alırdı,” diyordu, “ama kötü bir seçim yaparak, görünüşe aldanarak hata etmişim. Onda kalp namına bir şey yok!”

“Söyleyin albay, sizden gelmemenizi rica ederken haksız mıydım? Şimdi gerçekten Kont Chabert olduğunuza eminim. İçeri girdiğinizde kontes anlamı pek açık bir hareket yaptı. Ama davanızı kaybettiniz, karınız şimdi tanınmayacak kadar değişmiş olduğunuzu biliyor.”

“Onu öldüreceğim.”

“Delilik! Bir sefil gibi yakalanarak idam edilirsiniz. Belki de iyi nişan alamazsınız! Bu bağışlanamaz, insan karısını öldürmek istediği zaman onu ıskalamamalıdır. Hatalarınızın tamerini bana bırakın, koca çocuk! Haydi gidin. Kendinize dikkat edin, sizi bir tuzağa düşürebilir ve Charenton’a tıktırabilir.

1 Eski Paris’in ünlü eğlence ve sefahat yeri (ÇN).

Sizi her türlü sürprizden korumak için uzlaşma sözleşmelerimizi ona kendim götüreceğim.”

Zavallı albay genç velinimetine itaat etti ve dolanan diliyle ondan özürler dileyerek dışarı çıktı. Karanlık düşüncelere dalmış, belki yediği en haince darbe altında ezilmiş halde kararmış merdivenlerin basamaklarını ağır ağır inerken, son sahanlığa geldiği zaman bir elbise hıştırtısı işitti ve karısı ortaya çıktı.

Eskiden alışkın olduğu bir hareketle onun koluna girerek, “Gelin, Mösyö,” dedi.

Kontesin bu hareketi, yeniden tatlılaşan sesinin ahengi albayın öfkesini yatıştırmaya yetti ve arabaya doğru götürülmesine ses çıkarmadı.

Uşak arabanın basamağını açınca kontes, “Haydi, binsenize!” dedi.

Ve Chabert kendini, âdeta büyümlü bir oyunla kupada karısının yanında otururken buldu.

“Madam nereye gidiyorlar?” diye sordu uşak.

“Crosley’e.”

Araba hareket etti ve bütün Paris’i geçti.

“Mösyö,” dedi kontes, hayatta duyulan ve insanı baştan aşağı sarsan nadir heyecanlardan birini açığa vuran bir sesle.

Bu anlarda kalp, sinirler, yüz, ruh ve beden, hepsi, hatta her hücre ürperir. Hayat sanki artık içimizden çekilmiştir; oradan çıkar ve fişkirir, bir hastalık gibi bulaşır, bakışla, sesin ahengiyle, tavırlarla aktarılarak arzularımızı başkalarına kabul ettirir.

İhtiyar asker bu tek sözcüğü, bu birinci, bu müthiş “mösyö!”yü işitince titredi. Ama bu aynı zamanda bir sitem, bir rica, bir af, bir umut, bir umutsuzluk, bir soru, bir cevaptı. Bu laf her şeyi kapsıyordu. Bir kelimeyle bu kadar cerbeze, bu

kadar duygu ifade edebilmek için oyuncu olmak gerekirdi. Bu duygunun fadesinde gerçek tam değildir, her şeyi dışa vurmaz, içeridekinin görülmesine izin verir. Albay şüphelerinden, isteklerinden, öfkesinden binlerce kez pişmanlık duydu ve ruhundaki bu perişanlığı sezdirmemek için gözlerini yere indirdi.

“Mösyö,” diye devam etti kontes fark edilmeyecek kadar kısa bir duraklamadan sonra, “sizi pekâlâ tanıdım!”

“Rosine,” dedi yaşlı asker, “bana felaketlerimi unutturacak tek merhem bu sözünüzde saklı.”

İki iri gözyaşı sıcak sıcak, babacan bir şefkati ifade etmek için sıktığı karısının ellerine damladı.

“Mösyö,” diye devam etti kontes, “bir yabancıнын önünde bu kadar yanlış bir durumda görünmenin bana ne kadar ağır geldiğini nasıl tahmin edemezsiniz! Eğer durumumdan utanç duyacaksam, hiç değilse bu ikimizin arasında olsun. Bu sırrın kalbimizde gömülü kalması gerekmez miydi? Hayatta olduğuna inanmam için bir neden bulunmayan bir Chabert’in felaketlerine karşı görünüşteki kayıtsızlığımdan dolayı umarım beni affedersiniz. Mektuplarınızı aldım,” dedi hızlıca, kocasının itirazını yüz hatlarından okuyarak, “ama bunlar Eylau savaşından on üç ay sonra geçti elime; açık ve kirliydiler, yazı tanınmıyordu ve yeni evlilik mukavelem için Napoleon’un imzasını elde ettikten sonra usta bir entrikacının benimle oyun oynamak istediğine inanmak durumunda kaldım. Kont Ferraud’nun huzurunu kaçırmamak ve aile bağlarımı gevşetmemek için mecburen sahte bir Chabert’e karşı önlemler aldım. Söyleyin, haksız mıydım?”

“Evet haklıydın; böyle bir durumun sonuçlarını daha iyi hesaplayamadığım için asıl ben bir ahmak, bir hayvanım.”

Chapelle'in sınırında olduklarını gören albay, "Kuzum nereye gidiyoruz?" dedi.

"Montnorenay vadisinde, Crosley yakınındaki çiftliğime. Orada, mösyö, nasıl hareket etmemiz gerektiğini birlikte düşüneceğiz. Görevlerimi biliyorum. Hukuken size ait olsam da, gerçekte artık sizin değilim. Bütün Paris'in diline düşmemizi ister misiniz? Benim hesabıma gülünç bir yanı olan bu hikâyeden herkesin haberi olmasın, haysiyetimizi korumayı bilelim. Beni hâlâ seviyorsunuz," diye devam etti albaya mahzun ve tatlı bir bakış yönelterek, "ama başka bağlar kurmak benim de hakkım değil miydi? Bu acayip durumda içimden bir ses, pek iyi bildiğim iyiliğinize umut bağlamamı söylüyor. Kaderimin tek ve biricik hakemi olarak sizi seçmekle hata etmiş olabilir miyim? Hem yargıç hem taraf olun. Karakterinizin asilliğine güveniyorum. Masum hatalarımın sonuçlarından dolayı beni affetmek büyüklüğünü göstereceksiniz. Size itiraf edeceğim. M. Ferraud'yu seviyorum. Onu sevmek hakkına sahip olduğumu sanmıştım. Sizin karşınızda bu itirafı yaparken yüzüm kızarmıyor; bu itiraf sizi incitse bile, şerefimize leke düşürmez. Gerçekleri sizden saklayamam. Talih beni dul bıraktığı zaman anne değildim."

Albay susması için eliyle karısına işaret etti ve yarım fersahlık yol boyunca tek kelime konuşmadılar. Chabert iki küçük çocuğu karşısında gördüğünü sanıyordu.

"Rosine!"

"Mösyö?"

"Öyleyse ölümler geri gelerek büyük bir hata mı yapıyorlar?"

"Ah! Hayır mösyö, hayır! Beni nankör sanmayın. Sadece karınızı bıraktığınız yerde şimdi seven bir kadın, bir anne buluyorsunuz. Sizi sevmek artık elimde olmasa bile size neler

borçlu olduğumu biliyorum ve bir kızın babasına olan bütün şefkatini size gösterebilirim.”

“Rosine,” dedi ihtiyar tatlı bir sesle, “sana karşı kırgın değilim artık. Her şeyi unutacağız,” diye ekledi, zarafeti güzel bir ruhun akislerini taşıyan bir gülümseme ile. “Artık sevmeyen bir kadından riyakâr bir sevgi isteyecek kadar nezaketsiz değilim ben.”

Kontes ona öyle minnet dolu bir bakış yöneltti ki, zavalı Chabert Eylau’daki mezarına tekrar girmek istedi. Bazı adamlar bu tür sadakatler için yeteri kadar güçlü bir ruha sahiptirler ve bunun mükâfatı onlar için, sevilen bir insanın mutluluğuna hizmet ettiklerinden emin olmaktır.

“Dostum, bütün bunlardan daha sonra ve gönül rahatlığıyla konuşacağız,” dedi kontes.

Sohbet başka konulara döndü, çünkü bunun üzerinde uzun uzadıya konuşmak olanaksızdı. Karı koca her ne kadar gerek imalarla gerekse ciddiyetle konuyu tekrar tekrar garip durumlarına getirdilerse de ortak hayatlarının çeşitli yanlarını ve imparatorluk döneminin olaylarını hatırlayarak hoş bir gezinti yaptılar. Kontes hatıralarına tatlı bir çekicilik katmayı başardı ve sohbetin ağırbaşlılığını korumak için sözlerine gerekli hüznü de ekledi. Hiçbir arzuyu depreştirmeden aşkı tekrar yaşıyor ve ilk kocasını mutluluğunun ancak bir babanın sevgili kızı yanında tattığı zevkten ibaret kalması fikrine alıştırmaya çalışarak ona sonradan edindiği bütün manevi olgunluğu hissettirmeye çalışıyordu. Albay imparatorluk devrinin kontesini tanımıştı, şimdi karşısında bir krallık dönemi kontesi görüyordu. Sonra karı koca kestirme bir yoldan, Margency sırtlarını güzel Grosley kasabasından ayıran küçük vadideki büyük bir parka geldiler. Kontesin orada pek şirin bir evi vardı ve oraya vardıkları zaman, albay kendisinin ve

karısının oturmaları için bütün hazırlıkların yapılmış olduğunu gördü. Felaket, ilkel yaradılışımızı desteklemeye yarayan bir tılsımdır: Bazı insanlarda güvensizliği ve kötülüğü artırır; tıpkı mükemmel bir yüreği olanların iyiliğini de artırdığı gibi.

Talihsizlik albayı eskiden olduğundan daha yardımsever ve iyi kalpli sapmıştı, bu yüzden çoğu erkeğin bilmediği kadın acılarının sırrına erebiliyordu. Bununla beraber, fazla evhamlı olmamasına rağmen karısına, “Beni buraya getirebileceğinizden pek emindiniz galiba?” diye sormaktan kendini alamadı.

“Evet, davacının Albay Chabert olduğuna inanmam kaydıyla.”

Kontesin bu cevaba katmayı başardığı hakikat görüntüsü, albayın kapılmış olmaktan utandığı hafif şüpheleri dağıttı. Üç gün boyunca kontes, ilk kocasının yanında son derece sevecendi. Şefkatli davranışları ve hiç değişmeyen tatlılığıyla ona çektiği acılan unutturmak, itiraf ettiği gibi, masumca sebep olduğu felaketlerden dolayı kendini affettirmek istiyor gibiydi; albayın zayıf tarafına hitap eden albenisini gözler önüne sererken, aynı zamanda bir çeşit melankoli de hissettirmekten zevk alıyordu; çünkü bizler karşı koymadığımız bazı tavırlara, kalp ve fikir inceliklerine daha açığızdır; kontes onu kendi durumuyla meşgul etmek, düşüncelerine hâkim olup istediği gibi avucunun içine almak için yeterince yumuşatmak istiyordu. Hedefine erişmek için her çareye başvurmaya kararlıydı. Henüz bu adamla ne yapması gerektiğini bilmesede, onu toplumsal açıdan mahvetmek istiyordu.

Üçüncü günün akşamı, bütün çabalarına rağmen, manevralarının sonucundan duyduğu kaygıyı saklayamayacağı anladı. Bir süre rahat kalmak için odasına çıktı, yazı masasına oturdu, zorlu bir beşinci perdeden sonra yorgun argın soyunma odasına dönen ve kendisinin artık benzemediği bir

hayalini sahnede bırakarak baygın düşen bir aktris gibi, Albay Chabert'in yanında taktığı sükunet maskesini bir kenara bıraktı. Delbecq'e hitaben başlanmış bir mektubu bitirmeye koyuldu, ona kendi adına, Derville'den Albay Chabert'e ait belgeleri istemesini, bunların birer kopyasını çıkarmasını ve hemen kendisini Grosley'de görmeye gelmesini bildiriyordu. Mektubu henüz bitirmişti ki, koridorda işkillenerek kendisini bulmaya gelen albayın ayak seslerini işitti.

"Heyhat!" dedi yüksek sesle, "keşke ölseydim; durumum katlanılmaz bir hal aldı."

"Ne oldu, neyiniz var?" diye sordu adamcağız.

"Hiç, hiç."

Kontes ayağa kalktı, albayı bıraktı ve kimseye fark ettirmeden hizmetçisiyle konuşmak için aşağı indi; yazdığı mektubu bizzat Delbecq'e vermesini ve okur okumaz hemen geri getirmesini tembih ederek onu Paris'e gönderdi. Sonra gidip, albayın istediği zaman yanına gelebilmesi için yeterince gözler önündeki bir banka oturdu. Karısını aramakta olan albay da koşup yanına oturdu.

"Rosine," dedi, "neyiniz var?"

Kontes cevap vermedi. Akşam, haziran ayında, gizli ahenkleri gün batımlarına müthiş bir hoşluk veren o harikulade ve sakın akşamlardan biriydi. Hava temiz, sessizlik derindi; öyle ki parkın uzaklarında görüntünün yüceliğine hoş nağmeler katan birkaç çocuğun sesleri işitiliyordu.

"Bana cevap vermiyorsunuz?" dedi albay karısına.

"Kocam..." Kontes durdu, kımıldadı ve kızarak, "Kont Ferraud'dan söz ederken onu nasıl anmalıyım?" diye sordu.

"Kocam de yavrucuğum," dedi albay nazik bir sesle, "çocuklarının babası değil mi o?"

“Neyse, mösyö buraya ne yapmaya geldiğimi sorarsa, bir yabancıyla buraya kapandığımı öğrenirse, ona ne cevap vereceğim? Bakın, mösyö,” diye devam etti vakur bir tavırla, “kaderimi siz tayin edin. Ben her şeye razıyım.”

“Canım,” dedi albay kontesin ellerini avucuna alarak, “mutluluğunuz için kendimi tümüyle feda etmeye karar verdim.”

“Bu imkânsız,” diye haykırdı kontes ani bir kasılma hareketiyle. “O zaman kimliğinizden vazgeçmeniz gerekir, hem de resmi olarak onaylanmış bir şekilde...”

“Nasıl,” dedi albay, “verdiğim söz sizin için yeterli değil mi?”

Resmi kelimesi ihtiyarın yüreğine işledi ve orada ister istemez bir güvensizlik uyandırdı. Albay karısına öyle bir bakış yöneltti ki, kadın yüzü kızararak gözlerini yere indirdi ve Chabert ondan nefret etmek zorunda kalmaktan korktu. Kontes, cömert yaradılışını ve ilkel erdemlerini yakından bildiği adamın aşırı sıkılganlığını ve şaşmaz doğruluğunu ürkütmüş olmaktan korkuyordu. Bu düşünceler keyiflerini kaçırmış olsa da, aralarındaki uyum hemen yeniden kuruldu. Bakın nasıl. Uzaktan bir çocuk haykırışı duyuldu.

“Jules, kız kardeşinizi rahat bırakın!” diye haykırdı kontes.

“Aa,” dedi albay, “çocuklarınız buradalar mı?”

“Evet, ama sizi rahatsız etmelerini yasakladım.”

Yaşlı asker bu pek nazik hareketteki kadın görgüsünü, inceliğini fark etti ve kontesin elini alarak öptü.

“Bırakın gelsinler canım,” dedi.

Küçük kız, kardeşini şikâyet etmek için koşuyordu.

“Anne!”

“Anne!”

“Jules yaptı.”

“O yaptı.”

Eller anneye doğru uzanmıştı ve iki çocuk sesi birbirine karışıyordu. Beklenmedik ve enfes bir tabloydu bu!

“Zavallı çocuklar!” dedi kontes gözyaşlarını artık tutamamaya, “onlardan ayrılmak gerekecek, mahkeme onları kime verir? Bir anne kalbi bölünmez, onları ben isterim!”

“Annemi ağlatan siz misiniz?” dedi Jules, albaya öfkeyle bakarak.

“Susun, Jules!” diye bağırdı anne buyurgan bir sesle.

İki çocuk, annelerini ve yabancıyı sözle tarifi mümkün olmayan bir merakla inceleyerek ayakta ve sessiz kaldılar.

“Evet,” diye ekledi anne, “beni konttan ayırırlarsa çocuklarımı bana bıraksınlar, o zaman her şeye boyun eğirim...”

Bu, umduğu bütün başarıyı sağlayan kesin bir söz oldu.

“Evet,” dedi albay, zihnen başlanmış bir cümleyi tamamlıyormuş gibi, “tekrar mezara girmeliyim. Bunu daha önce de düşünmüştüm.”

“Böyle bir fedakârlığı kabul edebilir miyim?” diye cevap verdi kontes. “Sevgililerinin onurunu kurtarmak için ölmüş erkekler varsa, onlar hayatlarını bir kere feda etmişlerdir. Ama bu durumda siz her gün yeniden öleceksiniz! Yok, hayır, imkânsız bu. Yalnız sizin hayatınız söz konusu olsaydı yine önemi yoktu. Ama Albay Chabert olmadığınızı imzanızla onaylamak, bir sahtekâr olduğunuzu kabul etmek, şerefınızı feda etmek, günün her saatinde yalan söylemek, vefakârlık bu noktaya varamaz. Düşünsenize! Hayır. Zavallı çocuklarım olmasaydı, çoktan sizinle dünyanın öbür ucuna kaçmıştım...”

“Ama,” diye devam etti Chabert, “burada, sizin küçük köşkünüzde, akrabalarınızdan biri gibi oturamaz mıyım? Kul-

lanılmayan bir top gibi yıprandım, bana biraz tütün, bir de *Constitutionnel*¹ yeter.”

Kontesin gözlerinden yaşlar boşaldı. Kontes Ferraud ile Albay Chabert arasında bir cömertlik savaşı oldu ve asker bu savaştan galip çıktı. Bir akşam, bu anneyi çocukları arasında görünce, yaşlı asker çiftlikte, karanlık ve sessizlik içinde, bir aile tablosunun dokunaklı inceliğine kapıldı; ölü kalmaya karar verdi ve artık bir sözleşmenin resmen onaylanmasından korkmayarak bu ailenin mutluluğunu kesin olarak sağlamak için ne yapabileceğini sordu.

“Ne istiyorsanız onu yapın,” dedi kontes, “bilin ki bu işe artık hiç karışmayacağım. Bu doğru olmaz.”

Delbecq birkaç gün önce gelmiş ve kontesin sözlü talimatı üzerine, yaşlı askerın güvenini kazanmayı başarmıştı. Ertesi sabah, Albay Chabert eski avukatla birlikte Saint-Leu-Taverny’ye gitti. Delbecq oradaki noter dairesinde o kadar kaba terimlerle yazılmış bir ifade hazırlatmıştı ki, ifade okunduktan sonra Albay birdenbire daireden fırladı.

“Lanet olsun! Enayi yerine koyulmuşum! Az kalsın sahtekâr sayılacaktım,” diye haykırdı.

“Mösyö,” dedi Delbecq, acele imzalamanızı tavsiye etmem. Yerinizde olsaydım, bu iş için en az yılda otuz bin franklık bir gelir koparırdım, çünkü Madam bu parayı verecektir.”

Bu işinin ehli madrabazı, aşağılanmış bir dürüst adamın aydınlık bakışlarıyla yerin dibine geçirdikten sonra albay, birbiriyle çelişen bin bir duygu içinde oradan kaçtı. Yine vesveselere kapıldı, kâh kızdı, kâh yatıştı. Sonunda bir duvar gediğinden Grosley bahçesine geçti ve ağır adımlarla bir çardak altındaki, Saint-Leu yoluna bakan bir odaya girip rahatça dinlenip düşünebilmek için oturdu. Yol, dere kumu yerine

1 O zamanlar çıkan bir gazete (ÇN).

kullanılan bir tür sarı toprakla örtülü olduğundan, bu küçük köşkün üst katındaki bir odada oturan Kontes, albayın ayak sesini duymadı, çünkü zihni eski kocasının çıkardığı hafif gürültüye dikkat edemeyecek kadar işinin başarısıyla meşguldü. Yaşlı asker de yukarıdaki odada karısının oturduğunu fark etmedi.

Kontes, bir hendek çitinin ötesindeki yolda tek başına gelen kâhyasını gördü.

“Ne oldu, Mösyö Delbecq, imzaladı mı?” diye sordu.

“Hayır madam. Adamımızın nereye gittiğini bile bilmiyorum. Kart beygir şahlandı.”

“Sonuçta onu Charenton’a tıkmaktan başka çare kalmayacak, ne de olsa elimizde.”

Hendeği atlamak için gençlik esnekliğini yeniden bulan albay kaşla göz arasında kâhyanın karşısına dikildi ve ona kâhya yanaklarının bugüne kadar hiç yemediği kadar güzel bir çift tokat attı.

“Kart beygirlerin çifte atmasını da bildiğini ilave et,” dedi.

Öfkesi geçtikten sonra, albay hendeği atlayacak gücü kendinde bulamadı. Gerçek bütün çıplaklığıyla ortadaydı. Kontesin sözü ve Delbecq’in cevabı kurbanı olacağı kumpası açığa çıkarmıştı. Kendisine gösterilmiş olan ihtimamlar onu tuzığa düşürmek için bir yemdi. O söz yaşlı askerin maddi ve manevi acılarını geri getiren keskin bir zehir damlası oldu. Bitkin bir adam gibi ağır adımlarla yürüyerek parkın kapısından küçük köşke doğru geldi. Demek kendisi için ne rahat, ne de huzur vardı! O andan itibaren, bu kadınla Derville’in bahsetmiş olduğu iğrenç savaşı başlatması, ömrünü davalarla geçirmesi, kırıngınlıkla beslenmesi, her sabah bir kâse keder içmesi gerekecekti. Sonra korkunç düşünce: ilk davaların masraflarını ödeyebilmek için gerekli parayı nereden bulacaktı? Hayattan

o kadar iğrendi ki, eğer yakında bir nehir olsaydı kendini içine atardı, üstünde bir tabanca olsaydı, beynine sıkardı. Sonra mandıracının evinde Derville'le konuşmasından beri maneviyatını değiştirmiş olan o düşünce kararsızlığına düştü. Sonunda köşkün önüne gelince hemen, renkli camları ağaçlı yolun büyüleyici görüntülerinden birine bakan asma salona çıktı, orada karısını bir iskemleye oturmuş buldu. Kontes görüntüyü inceliyor ve her şeyi yapmaya kararlı kadınlarda görülen, ne düşündüğünü belli etmeyen bir yüz ifadesiyle sakin tavrını koruyordu. Ağlamış gibi gözlerini sildi ve dalgın bir hareketle kemerinin uzun pembe kurdelesıyla oynadı. Bununla beraber, görünüşteki sakinliğine karşın, erdemli velinimetini ayakta, kollarını kavuşturmuş, yüzü solgun, alın çatık görünce karşısında titremekten kendini alamadı.

“Madam,” dedi albay, bir an dik dik bakıp onu kızarmak zorunda bıraktıktan sonra, “Madam, size lanet etmiyorum, sizi kınıyorum. Şimdi bizi ayırmış olan kadere şükrediyorum. İntikam isteği bile duymuyorum, artık sizi sevmiyorum. Sizden hiçbir şey istemiyorum. Verdiğim söze güvenerek rahat yaşayın, bu söz bütün Paris noterlerinin resmi yazılarından daha sağlamdır. Üne kavuşturduğum adı asla geri istemeyeceğim. Ben artık güneş altındaki yerinden başka bir şey istemeyen zavallının biriyim. Elveda...”

Kontes kocasının ayaklarına kapandı ve ellerini tutarak onu alıkoymak istedi, ama albay tiksintiyle kadını iterek, “Dokunmayın bana!” dedi.

Kontes kocasının ayak sesini işitince tarifi mümkün olmayan bir hareket yaptı. Sonra, büyük bir alçaklığın ya da korkunç bir kötümserliğin verdiği derin bir kavrayışla, bu dürüst askerin sözüne ve hor görüsüne güvenerek huzur içinde yaşayabileceğini düşündü.

Chabert gerçekten ortadan kayboldu. Mandıracı iflas etti ve fayton sürücüsü oldu. Belki albay da daha önce buna benzer bir işle meşgul olmuştu. Belki de uçuşuma atılan bir taş gibi, yerden yere yuvarlanarak, sonunda Paris sokaklarında üreyen o paçavralar çamuruna gömülmüştü.

Bu olaydan altı ay sonra, artık ne Albay Chabert'den ne de Kontes Ferraud'dan söz edildiğini duyan Derville, aralarında herhalde bir uzlaşma yaptıklarını ve kontesin intikam almak için bunu başka bir dairede tanzim ettirmiş olacağını düşündü. Bunun üzerine bir sabah, Chabert'e ödünç vermiş olduğu paraları hesap etti, üstüne masrafları da ekledi ve kontes Ferraud'dan, ilk kocasının nerede bulunduğunu bildiğini tahmin ederek bu fatura tutarını istemesini rica etti.

Ertesi gün, Kont Ferraud'nun önemli bir şehirde genel mahkeme başkanlığına yeni tayin edilmiş olan sekreteri, Derville'e şu üzücü notu yazdı:

Mösyö,

Kontes Ferraud beni, müşterinizin güveninizi tamamen kötüye kullandığını ve Albay Chabert olduğunu söyleyen adamın haksız yere sahte bir unvan almış olduğunu itiraf ettiğini size bildirmekle görevlendirdi.

Saygılarımla...

Delbecq

“Doğrusu, insan pek münasebetsiz adamlara rastlıyor. Yemedikleri halt kalmıyor! İnsan ol, cömert, iyiliksever ve avukat ol, seni kaz gibi yolsunlar! İşte bana biner franklık iki kâğıttan fazlasına mal olan bir iş,” diye kendi kendine söylendi.

Bu mektubu aldıktan bir süre sonra, Derville adliye sarayında konuşmak istediği, cezai zabıtada savunma yapan bir

avukatı arıyordu. Tesadüfen, Derville altıncı mahkemeye girdiğinde, hakim Hyacinthe adında birini serserilik suçundan iki ay hapse mahkûm ediyor ve cezasını bitirdikten sonra Saint-Denis dilenciler kampına götürülmesini emrediyordu. Bu yargı, polis müdürlerine göre müebbet hapis demektir. Hyacinthe adını işitince Derville, sanık iskemlesinde iki jandarma eri arasında oturan suçluya baktı ve sanığın kişiliğinde, sahte Albay Chabert'ini tanıdı, Yaşlı asker sakin, hareketsiz, neredeyse dalgındı. Üzerindeki paçavralara, yüz ifadesindeki sefaletle rağmen, bu yüz soylu bir vakar taşıyordu. Bakışında, bir kanun adamının farkına varması gereken bir stoacılık ifadesi vardı, ama bir adam adaletin eline düştüğü anda, artık bir manevi varlıktan, bir hukuk ya da vaka konusundan başka bir şey değildir, istatistikçilerin gözünde de bir rakama dönüşür.

Eski asker, o sırada yargılanan serserilerle birlikte daha sonra gönderilmek üzere kalem odasına götürüldüğü zaman, Derville, avukatların adliye sarayında her yere girebilmek hakkından yararlanarak, onunla birlikte kaleme girdi ve bir süre yanındaki öbür garip dilencilerle birlikte onu seyretti. Kalemin dış odası o sırada, yazık ki ne kanun adamlarının, ne hayırseverlerin, ne ressamların, ne de yazarların inceledikleri görüntülerden birini sunuyordu. Bütün mahkeme daireleri gibi, bu oda da karanlık ve pis kokan, duvarları boyunca, istisnasız her biri bu randevuya bütün toplum bataklıklarından gelen bedbahtların oturmasından kararmış tahta sıralar dizili bir yerdir. Bir şair, güneşin onca talihsizin gelip geçtiği bu korkunç lağımı aydınlatmaktan utandığını söyleyebilir! Tahta sıralarda bir karış yer yoktur ki üstüne işlenmiş ya da henüz tohum halinde bir cinayet oturmuş olmasın; bir karış yer yoktur ki ilk suçuna adaletin vurduğu küçük damgadan

dolayı umutsuzluğa kapılarak, sonunda giyotinini kurulacağı ya da intihar tabancasının patlayacağı bir hayata başlamış bir adama rastlanmış olmasın. Paris kaldırımlarına düşenlerin hepsi bu sarımtırak duvarlara toslar, kazanç peşinde koşmayan bir hayırsever, ikiyüzlü yazarların önlemek için en ufak bir çaba göstermeden yakındıkları sayısız intiharın gerekçesini bu duvarlarda okuyabilir, çünkü o gerekçe, tıpkı Morg ya da Grève meydanı¹ dramları için yazılmış bir önsöz gibi bu odaya nakşedilmiştir.

O sırada Albay Chabert, o enerjik yüzlü, sefaletin korkunç üniformalarını giymiş, zaman zaman susan ya da alçak sesle konuşan adamların arasına oturdu, çünkü üç nöbetçi jandarma kılıçlarını yerde şakırdatarak dolaşıyordu.

“Beni tanıdınız mı?” dedi Derville yaşlı askere, onun önüne geçerek.

“Evet, Mösyö,” diye cevap verdi Chabert ve ayağa kalktı

“Eğer dürüst bir insansanız,” diye devam etti Derville alçak sesle, “nasıl oldu da bana borçlu kalabildiniz?”

Yaşlı asker, annesi tarafından kaçamak bir sevdıyla suçlanan bir genç kız gibi kızardı.

“Nasıl! Madam Ferraud borcumu size ödemedi mi?” diye haykırdı.

“Ödemek mi? Bana sizin entrikacı olduğunuzu yazdı.”

Albay bu yeni aldatmayı Tanrı’ya havale ediyormuş gibi, ulvi bir dehşet ve lanet hareketi yaparak gözlerini yukarı kaldırdı.

“Mösyö,” dedi sakın görünecek kadar değişmiş bir sesle, “jandarmalardan kaleme girmem için izin alın, size bir havale emri imzalayacağım. Bu, herhalde ödenecektir.”

1 İdam yargısının yerine getirildiği meydan (ÇN).

Derville'in çavuşa söylemesi üzerine, müşterisini kaleme götürmesine izin verildi. Hyacinthe burada Kontes Ferraud'ya hitaben birkaç satır yazdı.

"Bunu kontese gönderin, bütün masraflarınız ve borç verdiğiniz paralar size ödenecektir. Mösyö, emin olun ki bana yaptığınız iyilikler için size borçlu olduğum minnettarlığı gösterememiş olsam da, minnetim hâlâ burada saklıdır," diyerek elini kalbinin üstüne koydu. "Evet, burada, tam ve bütün olarak. Ama mutsuz insanlar ne yapabilirler? Sadece severler, hepsi o kadar."

"Nasıl, dedi Derville, "belli bir yıllık geliri şart koşmadınız mı?"

"Bana bundan söz etmeyin!" diye cevap verdi yaşlı asker. "Çoğu insanın değer verdiği bu dış hayattan ne kadar tiksindiğimi bilemezsiniz. Birdenbire bir hastalığa tutuldum, insanlıktan iğrenme hastalığı. Napoleon'un Saint-Hélène'de olduğunu düşündükçe burada hiçbir şey beni ilgilendirmiyor. Artık asker olamam, işte asıl felaket burada." Çocukça bir el işareti yaparak ekledi: "Kılıktan çok duygular zarif olmalı. Ben kimsenin aşağılamasından korkmuyorum."

Albay gidip tekrar sırasına oturdu. Derville çıktı. Dairesine dönünce o sırada ikinci kâtibi olan Godeschal'i Kontes Ferraud'ya gönderdi, o da notu okuyunca derhal Kont Chabert'in Derville'e olan borcunu ödetti.

1840'ta, haziran ayının sonlarına doğru, artık dava avukatı olan Godeschal, selefi Derville'le birlikte Ris'e gidiyordu. Büyük yoldan Bicetre'e çıkan caddeye ulaştıklarında, yolun çevresindeki karaağaçlardan birinin altında, dilenciler arasında başçavuş mevkiini elde etmiş şu ak saçlı ve bitkin ihtiyarlardan birini gördüler. Yoksullar yurdunda yaşayan iki bin zavallıdan biri olan bu adam bir taşa oturmuş, bütün zekâ-

sını, malûllerin iyi bildikleri, belki de yıkamak zahmetinden kurtulmak için mendillerini güneşte kurutmaktan ibaret bir işe vakfetmiş gibi görünüyordu. Bu ihtiyarın dikkat çekici bir yüzü vardı. Yoksullar yurdunun sakinlerine verdiği kırmızım-tırak kumaştan korkunç bir üniforma giymişti.

“Aa, Derville,” dedi Godeschal yol arkadaşına, “şu ihtiyara baksanıza. Bize Almanya’dan gelen acayip adamlara benze-miyor mu? Hem de yaşıyor, üstelik belki mutludur da.”

Derville dürbünü aldı, ihtiyara baktı, şaşkınlığa ben-zer bir hareket yaptı ve “Dostum,” dedi, “bu ihtiyar tam bir şiir, ya da romantiklerin dediği gibi, bir dram. Kontes Ferraud’ya rastladığınız oldu mu hiç?”

“Evet,” dedi Godeschal, “zeki ve çok hoş bir kadın, ama faz-laca dindar.”

“Bu ihtiyar onun yasal kocası, sabık albay Kont Chabert. Onu buraya kontes koydurmuş olmalı. Bir konakta oturmak yerine bu yoksullar yurdunda kalıyorsa, bunun sebebi sadece Kontes Ferraud’ya onu bir fayton gibi meydandan aldığını ha-tırlatmış olmasıdır. O anda kontesin albaya nasıl kaplan gibi baktığını hâlâ hatırlıyorum.”

Bu başlangıç Godeschal’ın merakını çektiği için, Derville ona yukarıdaki hikâyeyi anlattı. İki gün sonra pazartesi saba-hı, Paris’e dönerken, iki dost Bicetre’e bir göz attılar ve Der-ville gidip Albay Chabert’i görmelerini önerdi. Caddenin yarı yolunda iki avukat, kesilmiş bir ağacın kütüğü üstüne otur-muş, elindeki değnekle kuma çizgiler çizmekle eğlenen ihti-yarı gördüler. Ona dikkatle baktıklarında, kahvaltısını yurdun dışında yemiş olduğunu fark ettiler.

“Günaydın, Albay Chabert,” dedi Derville.

“Chabert değil, Chabert değil: Benim adım Hyacinthe,” diye cevap verdi ihtiyar. “Artık bir insan değilim, yedinci koğuştan,

164 numarayım,” diye ekledi, Derville’e kaygıyla karışık bir korku, bir ihtiyar ve çocuk endişesiyle bakarak.

“İdam mahkûmunu mu göreceksiniz?” dedi bir süre sustuktan sonra. “Evli değil o. Çok mutlu!”

“Zavallı adam,” dedi Godeschal, “tütün almak için para ister misiniz?”

Albay, Parisli bir yumurcağın tüm saflığıyla, her iki yabancıya da açgözlülükle avuçlarını açtı, onlar da kendisine yirmişer frank verdiler; Chabert, “Yiğit askerler!” diyerek ahmak bir bakışla onlara teşekkür etti.

Çapraz tutuş pozisyonu aldı, hayali tüfeği ile onlara nişan alır gibi yaptı ve gülerek, “İki topla ateş! Yaşasın Napoleon!” diye haykırdı.

Değneğiyle havada hayali bir süs deseni çizdi.

“Başından aldığı yara onu tekrar çocuklaştırmış olmalı,” dedi Derville.

“Çocuklaşmış ha! O mu?” diye haykırdı onları seyreden yoksullar yurdundan biri. “Ah! Bazı günler onun damarına basmamak gerekir. Felsefe ve hayal gücüyle dolu yaşlı bir tilkidir o. Ama bugün, ne bekliyorsunuz! Bugün pazartesi ziyafetini çekti. Mösyö, 1820’de o çoktan buradaydı. O zamanlar, arabası Villejuif sırtını tırmanan bir Alman subayı yaya olarak buradan geçti. Hyacinthe’le ikimiz yol kenarında oturuyorduk. Bu subay yürürken başka biriyle, bir Rus’la ya da aynı cinsten bir hayvanla konuşuyordu, bizim moruğu görünce, Prusyalı şaka olsun diye, ‘İşte Dosbach’ta bulunmuş olması gereken bir piyade eri’ dedi. ‘O zamanlar orada olamayacak kadar gençtim,’ diye cevap verdi bizimki, ‘ama lena savaşında bulunacak kadar yaşlıydım.’ Bunun üzerine Prusyalı başka bir şey sormadan tabanları yağladı.

“Ne talih ama!” diye haykırdı Derville. “Bulunmuş Çocuklar Yurdu’ndan çıkıp, arada Napoleon’un Mısır ve Avrupa’yı fethetmesine yardım ettikten sonra, Yaşlılar Yurdu’nda ölme-ye geliyor.”

“Biliyor musunuz dostum,” diye devam etti Derville kısa bir aradan sonra, “toplumumuzda dünyaya değer veremeyen üç adam vardır: Papaz, doktor ve hukuk adamı. Bu adamlar, belki bütün erdemlerin, bütün aldanmaların yasını tuttukları için siyah cüppe giyerler. Üçünün en zavallısı hukukçudur. İnsan rahibe, pişmanlık ve vicdan azabının, onu ilginç kılan ve büyüten, yaptığı işten bir çeşit zevk alan aracının da ruhu- nu teselli eden inançların itkisiyle gelir; rahip arındırır, tamir eder ve barıştırır. Ama biz avukatlar hep aynı kötü duyguların tekrarlandığını görürüz, hiçbir şey bunları düzeltmez, daire- lerimiz temizlenmesi mümkün olmayan birer lağımdır. Göre- vimi yaparken ne çok şey öğrendim! Yılda kırkar bin frank verdiği iki kızı tarafından terk edilen bir babanın, on parasız, bir tavan arasında öldüğünü gördüm. Yakılan vasiyetnameler gördüm; çocuklarını soyup soğana çeviren anneler, karıları- nın servetini çalan kocalar, bir âşıkla huzur içinde yaşamak kocalarını öldüren, ilham verdikleri aşktan onları çıldırtmak ya da ahmaklaştırmak için yararlanan kadınlar gördüm. Aşk ürünü çocuğunu zenginleştirmek için ilk kocalarından olan çocuğa onu mezara götürecek zevkler aşıl原因 kadınlar gör- düm. Gördüğüm her şeyi size anlatamam, çünkü adaletin suç- lar karşısında aciz kaldığına tanık oldum. Sonuçta, romancı- ların yarattıklarını sandıkları bütün dehşetler her zaman hakikatin altında kalır. Bu güzel şeylerin hepsini siz de öğ- reneceksiniz; ben, karıyla birlikte köyde yaşayacağım. Paris beni dehşete düşürüyor.

“Descroches’un yerinde yeteri kadarını gördüm zaten,”
diye cevap verdi Godeschal.

Paris, Şubat-Mart 1832

